

Ján Kadlec

MORAVSKOU CESTOU PO TECHNICKÝCH PAMÁTKÁCH

Od Bouzova přes Litovel k Olomouci

Moravská
cesta

místní
akční
skupina

MORAVSKOU CESTOU PO TECHNICKÝCH PAMÁTKÁCH

Od Bouzova přes Litovel k Olomouci

Sto let podpírám cestu. Kdo podepře mne...

MAS Moravská cesta (Litovelsko-Pomoraví), o.s.

Místní akční skupina REGIONU POODŘÍ, o.s.

MAS Moravský kras o.s.

V rámci projektu spolupráce LEADER Moravská brána do Evropy – mapování a studie obnovy technicko-historických památek na venkově

Foto na obálce: Vstup do fortu č. XX v Křelově

1. Úvod

„Debes viděl, milé bracho, ten krásné kraj od Rampacho, oznal bes, že ten kraj je tak krásné, jak bel ráj...”

Z pamětní knihy obce Cholín

Když se řekne Litovelsko, většina čtenářů si představí úrodnou hanáckou rovinu, lemovanou okolními horami. Tento region není obvykle spojován s průmyslovou výrobou a proto je nám představa, že by zde mohly být zajímavé technické památky, poměrně vzdálená. Lákadly pro turisty jsou hlavně jeskyně Mladeč a Javoříčko, přírodní rezervace a kulturní památky, z nichž vyniká především pohádkový hrad Bouzov. Tato publikace má ale ukázat, že jsou tady i významné a zajímavé památky, které dokládají pestrou minulost kraje, spojenou se zemědělskou výrobou, těžbou surovin, řemesly, podnikáním, dopravou i vojenstvím.

Práce je výsledkem terénního průzkumu na území regionu MAS Moravská cesta, které je velmi rozsáhlé. Celý region je součástí Olomouckého kraje a zaujímá západní část okresu Olomouc. Zahrnuje katastrální území devatenác-

ti obcí, které se ještě dále dělí na místní části, což je dohromady 63 vesnic a osad. Největší obcí regionu je město Litovel, k němuž náleží dalších jedenáct původně samostatných vesnic, jež jsou dnes jeho předměstími. Také k obci Bouzov přísluší třináct dříve samostatných vesnic. Historický základ regionu tvoří soudní okres Litovel, který vznikl v roce 1850 a k němuž jsou připojeny další obce až po hranice Olomouce. Charakteristické pro toto území je spíše zemědělské využití krajiny, jejíž součástí je i významná Chráněná krajinná oblast Litovelské Pomoraví se zalesněným okolím řeky Moravy.

Hornomoravský úval, jehož středem protéká řeka Morava s mnoha bočními rameny, a Zábřežsko-Bouzovská vrchovina s členitým terénem jsou územím, na němž se rozvíjel život člověka od pravěku. Doklady pobytu moderního člověka – Homo sapiens sapiens z období mladého paleolitu byly objeveny v první polovině 19. století v Mladečských jeskyních. Stáří nalezených částí lidských koster, kostěných nástrojů a zbraní činí 32 000 let. Po příchodu neolitického člověka se ve zdejší krajině s příznivými klimatickými poměry usazovaly skupiny zemědělců, kteří využívali zemědělskou půdu a dostatek vody. Množství archeologických nálezů na sídlišťích a pohřebišťích dokládá oblíbenost míst kolem řeky Moravy. Mezi nejvýznamnější patří okolí Horky nad Moravou s rozsáhlými pohřebišťi z období lužických popelnicových polí a významné jsou také doklady pobytu Keltů v Nákle a okolí. Nedaleko Skrbeně se nachází opevněné výšinné hradiště, které lidé užívali stovky let.

V prvních dochovaných písemných zprávách se objevují názvy některých vesnic zdejšího regionu. V zakládací listině kláštera Hradisko z roku 1078 je uvedeno Náklo a Popovice. (Popovice později zanikly a na jejich místě vznikl panský dvůr Papůvka.) V listině biskupa Jindřicha Zdíka se ve výčtu majetku olomoucké Metropolitní kapituly z roku 1141 uvádějí Haňovice, Cholína, Myslechovice a Žerotín. Po založení královského města Litvle v polovině 13. století se rozvíjí vnitřní kolonizace a jsou zakládány vesnice i v blízké Bouzovské vrchovině. Ve 14. století prakticky existuje síť sídlišť, jak ji známe dnes. A protože obývaná území bylo potřeba spravovat a bránit, propojovali postupně lidé jednotlivé osady cestami. K dálkovému obchodu sloužily zemské stezky spojující Olomouc s Prahou a Kladskem.

Na území Litovelska byly založeny hrady Bouzov a Špránek a jako sídla místní drobné šlechty vznikaly tvrze a panské dvory. Vrchnostenská správa se postupně centralizuje, takže hlavními vlastníky se stávají vyšší šlechta na panství Úsov a církev, zastoupená olomouckým biskupem, Metropolitní kapitulou a klášterem Hradisko. Významným vlastníkem se od 16. století stává královské město Olomouc a bouzovské panství získává od roku 1695 Řád německých rytířů. Prosperitu a bohatství kraje však zasáhla četná vá-

lečná střetnutí. Nejvíce jej sužovaly husitské války a Švédové v době třicetileté války. Švédové a později i Prusové si zde postavili opevněné polní tábory, z kterých vojáci vyráželi do okolí, pustošili a drancovali vesnice i města. Protože se část popisovaného území nalézá blízko města Olomouc, vyrostly na něm v polovině 19. století předsunutá forty jako ochrana bastionové a fortové pevnosti Olomouc.

Významnými centry řemesel a podnikání byly od počátku město Litovel a městečko Bouzov, s právem trhu. Na popisovaném území se nenacházejí významná ložiska železných rud a barevných kovů. Od dob kolonizace se zde ale těžil stavební kámen v mnoha desítkách malých lomů, hlína na výrobu keramiky a hlavně se tu vyskytovaly hliníky určené pro výrobu cihel. Na Bouzovsku a v okolí Mladče a Měrotína se z malovýroby vápna v malých selských pecích vyvinula těžba vápence a výroba vápna, která se udržela dodnes.

Při mapování a terénním průzkumu regionu MAS Moravská cesta bylo potřeba určit, jakými objekty a z jakého časového období se zabývat a také do jakých kategorií technických historických památek je zařadit. Práce tak velkého rozsahu se na tomto území uskutečnila poprvé. Některé památky byly přestavěny nebo zmizely beze stopy, některé budou možná ještě objeveny.

Jak se dalo předpokládat, památky zde souvisejí především s rozvinutým zemědělstvím, řemesly potřebnými pro život a potravinářským průmyslem. Patří sem hlavně vodní mlýny a pily, které tvoří celé soustavy jak na uměle vytvořených náhonech, tak na bočních ramenech řeky Moravy. Zachovalo se také několik souborů budov, jež byly v minulosti panskými dvory – hospodářskými základnami vládnoucí vrchnosti. Velké množství drobných zemědělských staveb, jako jsou statky, chlévy, sýpky, stodoly a ohradní zdi z kamene nebo nepálených cihel, tvoří mnohá zákoutí zdejších vesnic.

Zajímavé a překvapivé jsou v hanácké krajině vojenské stavby, využívající zdejší terén pro obranu. Tato oblast památek je zastoupena jedním pravěkým hradiskem, dvěma hrady, třinácti tvrzemi, z nichž se zachovalo šest. Dalším typem opevnění jsou středověké městské hradby v Litovli, opevnění dvora v Cholině a kostela sv. Jiří v Nákle. Mezi zmizelé vojenské stavby patří vojenské polní tábory a dva forty u Křelova. Největšími stavbami, které jsou ještě v poměrně dobrém stavu a mohou v budoucnu sloužit cestovnímu ruchu, jsou forty č. XVII a č. XX v Křelově, jež náležely k věnci fortů kolem pevnosti Olomouc. Objeveny byly také stavby dopravního charakteru, jako jsou dodnes využívané úseky starých cest a funkční kamenné obloukové mosty na staré císařské silnici od Sobáčova k hranicím okresu u Řimic. Mezi drobné

stavebně technické zajímavosti patří altány a některé hasičské zbrojnice. Jsou to místa spojená s počátky spolkového života v obcích a naprostá většina z nich je stále funkčních. Vznikaly od druhé poloviny 19. století a některé jsou zajímavé architekturou i umístěním.

Historické technické stavby jsou dnes často využívány k jiným účelům, než ke kterým byly původně zřízeny, a při nedostatečné údržbě chátrají. Poměrně velká část popisovaných objektů není vůbec využívána a je zcela nebo zčásti zdevastovaná. Týká se to hlavně zařízení vodních mlýnů, které byly v 50. letech minulého století systematicky zavírány.

Přesto existují i dobré příklady nového využití a další jistě mohou následovat. Částečně již slouží potřebám cestovního ruchu fort č. XVII v Křelově. V regionu je také skanzen vesnických staveb v Příkazích, Městské muzeum a Pivovarské muzeum v Litovli a drobná vesnická muzea v Cholině a Bouzově. Velká část budov bývalých mlýnů a tvrzí slouží k bydlení. Mění se také pohled veřejnosti na tento druh památek, které by se brzy mohly stát místy zajímavými pro turisty. Tomu chce pomoci i tato publikace, která má umožnit lidem z regionu i jeho návštěvníkům dozvědět se o někdejší významu technických památek. Věříme, že pro čtenáře bude zajímavým přínosem.

2. Vojenské památky

Krajina regionu MAS Moravská cesta poskytovala v minulosti rozdílné podmínky pro budování vojenských obranných staveb. Zatímco rovinaté území v okolí Litovle bylo vhodné zejména pro využití vodních prvků k obraně, hornaté Bouzovsko přímo vybízelo ke stavbě středověkých hradů. Památkou na vojenskou historii je několik typů staveb od pravěkého hradiska, přes hrady a tvrze, až po moderní pevnosti z druhé poloviny 19. století.

PRAVĚKÉ HRADISKO U SKRBEŇ

V lokalitě Hradisko, severně od obce Skrbeň, na nepatrné vyvýšenině, která na severní straně spadá do okolního rovinatého terénu, se nachází pravěké hradisko, které bylo osídleno již lidem kultury s lineární keramikou v mladší době kamenné. Opevnění s příkopy a valy vzniklo zřejmě v době bronzové, kdy zde existovalo sídliště lidu lužických popelnicových polí.

V místě byla rovněž nalezena keltská a slovanská keramika. Hradisko opevněné příkopy a valy bylo změněno a poškozeno stavbou vepřina v 60. letech 20. století.

MĚSTSKÉ HRADBY V LITOVLI

Královské město Litovel bylo založeno kolem roku 1255. Hradby kolem středověkého města vymezovaly od jeho počátku symbolicky prostor, v němž žili svobodní občané – řemeslníci a kupci, podléhající přímo králi. Před vznikem kamenných hradeb ohraničovaly město hlinité valy s palisádami, které byly po roce 1327 nahrazovány obvodovou hradbou se dvěma městskými branami. O vysazení hradeb se zachovalo privilegium z 3. února 1327, v němž se uvádí

*Olomoucká brána v Litovli
v době před zbouráním*

právo postavit hradbu o výšce šestnáct loktů a délce 42 provazců, což znamená výšku pět metrů a délku hradeb 1300 metrů. Touto listinou byli měšťané na dvanáct let osvobozeni od poplatků, měli právo brát dřevo z okolních lesů, pálit vápno a těžit kámen na stavbu hradeb. Kámen se těžil v lese Doubrava, pískovec pocházel z Medlova a vápenec z Mladče. Když byly hradby v roce 1346 dokončeny, vznikla z Litovle dokonalá vodní pevnost. Do města vedly dvě brány – Olomoucká a Uničovská. Obě byly bohužel v roce 1872 odstraněny. Dodnes ovšem existují souvislé úseky těchto hradeb. Část z nich je veřejně přístupná, další se nacházejí v soukromých zahradách.

Pohled na Litovel v 16. století

Hradisko ve Skrbeni

Městské hradby v Litovli: hradba u Švédské ulice

Městské hradby v Litovli: detail hradeb u ulice 1. Máje

Městské hradby v Litovli: stará ledárna k uskladnění ledu vytěženého z rybníků

Městské hradby v Litvli: detail hradby

Městské hradby v Litvli: bývalá městská střelnice, dnes městské muzeum

HISTORICKÝ VÝVOJ

Území Hornomoravského úvalu i pahorkatina Bouzovska patřily od počátku vzniku Českého státu králi, který je daroval členům své družiny nebo církvi. Tak vznikly středověké hrady jako sídla místní šlechty. Drobná šlechta měla svá působiště na malých zemanských tvrzích nebo dvorech.

HRADY ŠPRÁNEK A BOUZOV

Hrad Špránek

Špránek postavil na vysoké skále ve druhé polovině 13. století Dědřich ze Spranecku, družiník olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku. Hrad se skládal pouze z obytného stavení a věže, z níž se zachovaly nepatrné zbytky. V roce 1398 je hrad uváděn jako pustý.

Hrad Bouzov

Rozsáhlé území Bouzovska spravovali župní úředníci z Olomouce. V druhé polovině 13. století byl tímto úředníkem Albert z Lešan. Jeden z jeho potomků Budislav (čili Buz) zde založil hrad, který je v roce 1317 uváděn jako dostavěný.

Hrad a panství získal v roce 1695 Řád německých rytířů. V letech 1895–1899 byl pod vedením arcivévody Evžena Habsburského celkově přestavěn do romantizující podoby německých středověkých šlechtických sídel. Protože se v podstatě jednalo o novostavbu, nedostal se hrad do soupisu historických technických památek.

POLNÍ TÁBORY ŠVÉDŮ A PRUSŮ

Švédové nad Cholinou

Během třicetileté války a krátce po ní operovala v tomto kraji v letech 1642–1650 švédská vojska, která si postupně vybudovala několik opevněných polních táborů. Jeden z nich byl čtvercového půdorysu a nacházel se v lese nedaleko Cholinského Dvorku. Tábor je zobrazen na mapě I. vojenského mapování.

Prusové u Olomouce

Při provádění záchranného archeologického průzkumu, před stavbou dálničního obchvatu Olomouce, byly nedaleko fortu č. XVII v Křelově nalezeny příkopy, pozůstatky opevnění polního tábora. Ten si zde vybudovala pruská armáda během obléhání olomoucké bastionové pevnosti v květnu a červnu roku 1758.

Opevnění kostela sv. Jiří v Nákle

Kostel sv. Jiří stojí uprostřed vyvýšeniny, ohraničené vysokou kamennou zdí. Kostel byl postaven v letech 1696–1698 na místě starší stavby, z níž se zachovala gotická věž z druhé poloviny 15. století, renesančně upravená v letech 1572–1576. Areál kostela obklopoval starý hřbitov, zrušený v roce 1873. Kolem něj stála vysoká zeď z lomového kamene se dvěma vstupy a budova kostnice v závěru kostela. Vysoká kamenná zeď kolem celého areálu snad mohla sloužit i k obraně tohoto území v době nebezpečí.

Opevnění dvora v Cholině

V areálu cholinské fary se v minulosti nacházel panský dvůr, který byl částečně ohrazen, či opevněn kamennou zdí zpevněnou pilíři.

TVRZE

Tvrz měla od počátku několik funkcí. Především sloužila k bydlení zemana, jeho rodiny a služebnictva. Budovy pak byly opevněny hradbou s příkopy, jež plnily zase funkci obrannou. Tvrz mohla mít jednu nebo i více věží. Často k ní patřil hospodářský dvůr se stájem, sýpkami, případně dalším obydlím pro služebnictvo.

Stavitelé tvrzí vždy využívali místní terén, takže je stavěli na vyvýšených místech na okraji nebo i uprostřed zástavby. Na nejvyšším místě stála obytná budova nebo obytná věž, kolem ní ostatní již zmíněné stavby. Celý areál obklopovala hradba se vstupní bránou. Hradba mohla být případně zesílena valem s dřevěnou palisádou a příkopem.

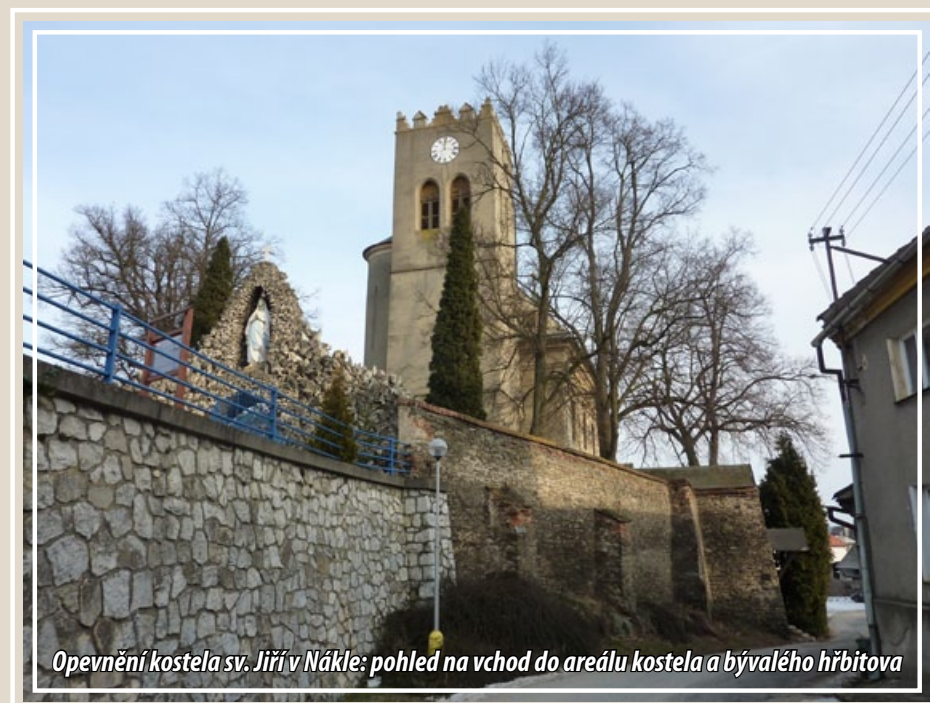
Zmizelé a přestavěné tvrze

Bílá Lhota

Na místě středověké tvrze ze 14. století byl postaven v letech 1560–1569 zámek, který prošel v 18. století barokními úpravami. Areál bývalé tvrze a barokní zámek dnes slouží potřebám arboreta Vlastivědného muzea Olomouc.

Dubčany

Předchůdcem zdejší tvrze bylo starší opevněné sídlo. Vyplývá to z vkladu do zemských desek v roce 1437, kdy se uvádí tvrz a jiné místo zvané „kopec“. Tvrz

Opevnění kostela sv. Jiří v Nákle: pohled na vchod do areálu kostela a bývalého hřbitova

Opevnění kostela sv. Jiří v Nákle: pohled na budovu márníce s opěrnou zdí

Opevnění kostela sv. Jiří v Nákle: pohled na areál z boku

Tvrz Haňovice: celkový pohled na budovu tvrže

Areál fary v Cholině: opěrná zeď farské zahrady

Tvrz Haňovice: zeď areálu panského dvora se zachovanou střílnou

stávala v místech u rybníka, kde byly objeveny její zbytky. Zanikla mezi léty 1499–1536, kdy se nazývá tvrziskem. Podle pověsti je nedaleko pod lípou zakopaný poklad, který hlídá velký černý pes.

Haňovice

Na místě bývalé tvrže, o níž se však písemné prameny nezmiňují, bylo postaveno v roce 1580 nové vrchnostenské sídlo. Zámeček, který byl později upravován, má nad vchodem na kamenném erbu Jana Pročka ze Záztlizl letopočet 1580. Zámeček se nachází v areálu bývalého panského dvora, který je v současnosti využíván k hospodářským účelům. Na funkci opevněného sídla upozorňují zazděné střílny v obvodní zdi.

Horka nad Moravou

Tvrz v Horce nad Moravou se objevuje v písemných pramenech v letech 1402, 1442 a 1535. Stávala ve strategické poloze na nejvyšším místě návrší, v místech dnešního kostela sv. Mikuláše. Místu se dodnes říká „Na hradě“. Tvrz byla sídlem vladyckého rodu Horeckých z Horky, jenž je poprvé prokazatelně doložený listinou v roce 1271. Nepotvrzené prameny jej uvádějí již k roku 1158, kdy se měl Jan z Horky účastnit výpravy krále Vladislava při dobývání Milána. Je zřejmé, že nějaké panské sídlo – dvorec či tvrz zde tedy stálo již ve 13. století. Tvrz sehrála významnou roli v období husitských válek, kdy se stala opěrným bodem husitů. Zeman Jan Pardus z Horky byl proslulý husitský válečník, který se účastnil i spanilé jízdy husitů do Uher a dobývání města Plzně v roce 1433. Zřejmě se zúčastnil i bitvy u Lipan a byl při dobytí Litovle v roce 1437. V roce 1442 byla polovina tvrže prodána Rackovi z Víškova a Mořic. Poté, co město Olomouc v roce 1535 zakoupilo vesnici s tvrzí, mlýnem a poplužním dvorem, ztratila tvrz svůj význam a zanikla. O jejím vzhledu a tvaru se nedochovalo žádné vyobrazení, nebyl provedený ani řádný archeologický průzkum místa. Při různých výkopech zde ovšem byly nalezeny mohutné kamenné základy a v roce 1920 byly dokonce údajně objeveny hroby s těly pohřbených členů rodu Horeckých.

Chudobín

Tvrz stávala v místech hospodářských budov zámku. Je doložena od 15. století. Zámek byl vybudován v letech 1712–1714 na základech původně gotické tvrže a měl ráz opevněného domu. V roce 1847 byl zámek přestavěn do pozdně klasicistní podoby. V současnosti prochází rekonstrukcí a není veřejnosti přístupný.

Pňovice

První písemná zmínka o tvrzi pochází z roku 1368. Až do poloviny 16. století byla sídlem pánů ze Sovince. Roku 1599 patřila k šternberskému panství. K tvrzi náležel pivovar, sladovna, dvůr, dvě zahrady a chmelnice. Jak postupně ztrácela svoji funkci, začala být využívána jako panská sýpka, která definitivně zanikla ve dvacátých letech 20. století. Dnes stojí na tomto místě budovy základní školy.

Rozvadovice

Tvrz stávala v místě mlýna Šargoun. Při jeho prodeji v 18. století se uvádí mlýn s „rytířským sídlem“.

Žerotín

Na místě původní tvrže, zmiňované v roce 1348, postavili v roce 1751 augustiniáni ze Šternberka zámek, který jim sloužil jako letní sídlo. V roce 1599 je v urbáři uvedena zmínka o tvrzi se dvorem.

Zachované tvrže

Červená Lhota

Na ostrožně nad obcí se nachází budova pozdně gotické tvrže, později přestavěné na sýpky bouzovského velkostatku. Tvrz nyní připomínají mohutné opěrné pilíře, které se zachovaly na jihovýchodní straně stavby. V první polovině 15. století ji zbudovali zemané, píšící se po Červené Lhotě. Na začátku 16. století tvrz zpustla, ale v polovině 16. století ji nový vlastník Petr Bokůvka nechal obnovit. V roce 1926 byly budovy dvora a tvrže rekonstruovány k obytným účelům.

Podolí

Dům na okraji obce u silnice do Bouzova je pozůstatkem renesanční tvrže, zmiňované v roce 1618. V hlavním průčelí jsou zasazeny tři pískovcové erby s letopočtem 1740. K obytné budově přiléhá přízemní objekt, v němž se zachovaly valené klenby na masivních středových pilířích. Budovu v nároží zpevňuje mohutný kamenný pilíř.

Řimice

Řimická tvrz je doložena v písemných pramenech v roce 1391. Po Řimicích se psal již v roce 1281 Oneš z Řimic. Podle zápisu z roku 1495 tvrz zanikla.

Tvrz Červená Lhota: pohled na budovy tvrže od jihu

Tvrz Podolí: kamenné erby majitelů tvrže

Tvrz Podolí: pohled na rohový pilíř

Tvrz Řimice: budova tvrže

Dnešní obytný dům č. p. 11, na kterém se v minulosti našel zbytek psaníčkového sgrafita, je v jádru renesanční tvrze, z níž se zachovaly valené klenby sklepa a části pískovcového ostění.

Skrbeň

Budova renesanční tvrze na obdélném půdorysu se dochovala v areálu bývalého panského dvora. Je to jednopatrový objekt krytý vysokou valbovou střechou. Průčelí je osazeno kamenným portálem, na jehož překladu jsou erbovní štítky stavitelů tvrze – Jana Skrbenského z Hřiště a manželky Elišky Petřvaldské z Petřvaldu. Nad portálem je umístěn pískovcový erb s olomouckou orlicí a letopočtem 1689. První písemná zmínka vesnice pochází již z roku 1178, kdy se připomíná vladyka Sedlek. Zemanům a šlechtě, jež sídlila na místní tvrzi, patřila obec až do roku 1579. Tehdy ji koupilo město Olomouc, jemuž potom náležela až do zrušení poddanství. V jádru renesanční tvrze vznikla na místě vladyckého sídla uváděného v roce 1379. V roce 1581 ji koupilo i s dvorem město Olomouc. Historie slavného rodu Skrbenských se odehrávala nejen ve zdech zdejší tvrze a dvora. Mezi významné osoby rodu patřil například olomoucký arcibiskup Lev Skrbenský z Hřiště. V současné době jsou v bývalé tvrzi byty a kanceláře.

Unčovice

Na mírném pahorku stojí areál renesanční tvrze, který se skládá z jednopatrové budovy kryté valbovou střechou a ohradní zdi doplněné malou stavbou. Na severovýchodním nároží je budova doplněna válcovou věží, zakončenou kuželovou helmicí. Na jihovýchodním nároží stavby vystupuje v prvním patře válcový arkýř. V ose východního průčelí vyčnívají kamenné krakorce a zděný

Tvrz Unčovice: vchod do budovy tvrže

Tvrz Unčovice: kulatá věž

prevet. Nad hlavním vstupem s pravoúhlým ostěním a rovnou římsou je vsazen kamenný erb s olomouckou orlicí. Tvrz pochází z počátku 14. století, renesančně upravená byla v polovině 16. století. Když Unčovice v roce 1535 získalo město Olomouc, ztratila tvrz obytnou a správní funkci. O tom, jak vypadala v minulosti, vypovídá obraz umístěný v budově v prvním patře. Dnes má v areálu kanceláře zemědělská farma.

BASTIONOVÁ A FORTOVÁ PEVNOST OLOMOUC

První plány na výstavbu věnce fortů kolem původní bastionové pevnosti pocházejí z roku 1843. Měly doplnit již stavěné fortey Tabulový vrch a Šibeník na západní straně. Od jejich stavby však bylo upuštěno a změna nastala až v revolučním roce 1848, kdy se po nepokojích ve Vídni do olomoucké pevnosti, přesně 14. října 1848, uchýlil císařský dvůr.

Forty stavěli i bratři Kleinovi ze Sobotína

Pevnost, jež se v neklidné době stala baštou a zázemím Habsburků, čekaly roky postupné výstavby nových opevnění. Po projektových přípravách v roce 1849 započaly roku 1850 stavební práce na patnácti předsunutých fortech, které znamenaly především rozsáhlé hloubení příkopů a navážení valů. Plán počítal s postupným zpevňováním těchto fortů armováním valů z pálených cihel a pískovce. Zajímavé je, že osm jich stavěla známá firma bratří Kleinů ze Sobotína, která se proslavila stavbou prvních železnic u nás. Forty byly označeny římskými číslicemi I–XXII a v obvodu kolem města měřily celkem sedmáct kilometrů.

Kolem města vznikl fortový věnec

V následujícím roce začala stavba vnitřních reduitů, což byly budovy, které sloužily pro ubytování posádky a byly také místem poslední obrany každého fortu. Pro dostavbu reduitů a dalších zděných objektů bylo vybráno dvanáct fortů, jež se nazývaly permanentní, protože sloužily jako základny pro stálou posádku dělostřelců a pomocného personálu. Ostatní zemní fortey zůstaly jako provizorní a po zesílení dřevěnými palisádami sloužily k umístění dělostřeleckých baterií jen v době ohrožení. Postupně tak vznikl fortový věnec, který obemknul celé okolí města a byl dále doplňován. Mimo fortey se v polích stavěly také mírové prachárny se strážními domky pro uskladnění munice a střelného prachu.

V první fázi, v letech 1851–1854, byly dokončeny čtyři velké fortý s podkovovitými reduity na západní straně mezi Slavonínem a Křelovem. Mají označení XI, XIII, XV, XVII a dva z nich (na Nové Ulici a v Křelově) dnes můžeme i navštívit, protože slouží jako vojenská muzea. V další etapě, v letech 1854–1857, se na severu od Křelova po Chválkovice dostavěly fortý XX, XXII a II. Ty měly malý kruhový nebo válcový reduit.

Stavby fortů měnily tvář krajiny

Stavět fortý v letech 1850–1866 znamenalo rozsáhlé práce, které postupně měnily i tvář krajiny v okolí města. Vznikaly od sebe ve vzdálenostech, které umožnily křížovou palbu z děl proti pronikajícímu nepříteli. Byly vzájemně propojeny jak s vlastní pevností v zázemí, tak mezi sebou. K tomu sloužily kryté cesty, jež byly zahlobené a chránily valem přesunující se vojáky a koně táhnoucí děla. Mezi fortý se stavěly tzv. rokádové cesty, které byly kolmé na případný útok. Tyto cesty chránily valy, za kterými se skrývala pěchota, připravená bránit pevnost. V okolí fortů bylo zakázáno stavět nové budovy a přehlednosti tam nesměly bránit ani větší stromy a aleje. K vzájemné komunikaci před objevem telegrafu sloužil optický komunikační systém mezi fortem a pevností. K dorozumívání a předávání povelů používali tehdy zrcadla a dalekohledy, přičemž hlavním komunikačním uzlem pevnosti byla věž kostela sv. Václava.

Provizorní fortý kvůli válce „Němců s Němci“

Město Olomouc bylo v šedesátých letech 19. století posádkovým městem uvnitř nově budované fortové pevnosti. V roce 1858 byla v rakouské monarchii zavedena branná povinnost a zdejší pevnost se stala sídlem 54. pěšího pluku s doplňovacím obvodem v okolí města. Fortový věnec ještě nebyl dokončen podle původního plánu, když se mocenské poměry mezi velmocemi Rakouskem a Pruskem zhoršily a v červnu roku 1866 vyvrcholily „válkou Němců s Němci“. Přípravy na válečné střetnutí započaly již na jaře, kdy bylo třeba doplňovat chybějící opevnění. Od dubna do července bylo postaveno osm provizorních fortů, které sloužily jako postavení dělostřeleckých baterií. U Chválkovic v polích vznikly fortý č. III, a IIIa, na jihu mezi Holicí a Nemilany č. VI, VIII, IX a X a u Křelova č. XVIII a XIX. Příprava pevnosti na obléhání probíhala od 25. května 1866 pod přímým velením velitele rakouské Severní armády polního zbrojmistra Ludvíka Benedeka. Jeho polní armáda se rozložila v okolí města. Muže čekaly rozsáhlé zemní práce s obrovským množstvím dřeva a zeminy. Plochy před pevností a jednotlivými fortý bylo třeba vyčistit od křovin, stromů, alejí i části lesa mezi Černovírem a Týneckem. Kolem cest se budovaly palisády, do fortů se

navážela děla a ukládalo střelivo. Provizorní fortý tvořily valy pro palebná postavení děl, uvnitř byly úkryty a ubytovny pro posádku, skladiště, kuchyně a latríny, v týlu skladiště střeliva z dřevozemní konstrukce se stropem z železničních kolejnic. Val byl obklopen příkopem vyhloubeným proti útoku pěchoty. Každý z těchto fortů střežila posádka asi dvou set mužů s dvaceti děly.

Město s pevností chránily palisády u bran a vzdutí vody. Před zaplavením příkopů byly do jejich dna vsazeny řady špičatých kůlů, kameny a natažené dráty, což mělo znemožnit průchod pěchotě. Proti nepříteli se v předpolí kopaly zakryté tzv. vlčí jámy. Střilny byly zpevněny proti palbě z drážkových děl, mírové prachárny zbourány a cihelná drť použita na zpevnění v okolí. Komunikační systém mezi fortý a pevností byl kromě optického doplněn i telegrafickým spojením. Pro rychlou orientaci vojenských jednotek stály u cest ukazatele s čísly fortů a také každá brána a fort měly zřetelné označení římskými číslicemi. V týlu vznikla obvaziště a v pohotovosti se nacházela i vojenská nemocnice.

FORTY NA KATASTRÁLNÍM ÚZEMÍ KŘELOVA

Fort č. XVII

Fort postavený v letech 1850–1854. V současnosti je v soukromých rukou. Je v něm umístěno malé vojenské muzeum a restaurace a majitel připravuje jeho další využití pro cestovní ruch.

Fort č. XVIII

Provizorní fort na Dílovém vrchu nad Křelovem byl vybudován v roce 1866, v době přípravy na válku s Pruskem. V druhé polovině 20. století byl na jeho místě zřízen podzemní vodojem pro město Olomouc. Z fortu se zachovala část valů a příkopů.

Fort č. XIX

Provizorní fort na poli severně od Křelova vznikl v roce 1866. Později byl rozebrán a zmizel beze stopy.

Fort č. XX

Fort vznikl v druhé etapě budování fortů mezi lety 1854–1857. Zůstal po něm zachovaný kruhový reduit, jeho týlová strana byla částečně odstraněna. Objekt dnes slouží jako soukromý sklad.

Fort č. XVII v Křelově: týlová část fortu

Fort č. XVII v Křelově: valy pro umístění děl

Fort č. XVII v Křelově: pohled na střední část – reduit

Fort č. XVII v Křelově: vnitřek reduitu

ÚSEK CESTY SE DVĚMA MOSTY U BOUZOVA

Staré cesty se dochovaly také na Bouzovsku. Centrem raně středověkého osídlení a předchůdcem Bouzova byla osada, která se nacházela kolem kostela sv. Máří Magdalény a byla také křižovatkou cest. Povrchovým archeologickým průzkumem je zde doloženo sídliště z 12. a 13. století. Od východu sem od Hvozdečka vedla cesta překonávající malý vodní tok obloukovým kamenným mostem, která dále směřovala přes dnešní Bouzov západním směrem do Moravské Třebové. Od severu z Loštic vedla další cesta přes Podolí ke sv. Máří Magdaléně a dále přes Blážov jižním směrem na Konici. Zde je zachována trasa od křižovatky u kostela sv. Máří Magdalény kolem budov starého pivovaru směrem do údolí, kde cesta překonává potok Javoříčka obloukovým kamenným mostem. Dále pokračovala lesním úsekem, kde je dodnes několik paralelních úvozů staré cesty.

SVATOJÁNSKÝ MOST V LITOVLI

Přes hlavní tok Moravy v Litovli vedla odedávna kupecká cesta. Řeku zde museli kupci s povozy přebrodit, pěší mohli využívat dřevěný most. O rozkvětu města v závěru vlády Boskoviců v 16. století svědčí to, že měšťané kolem roku 1592 postavili nákladný kamenný most. Nejstarší zmínku o něm najdeme ve veršované skladbě z konce 16. století od renesančního básníka a litovelského rodáka Řehoře Garda.

*Přes vodu na Staré město
postaven most a ten je s to
pevným kovem a kameny
ubránit se před vodami,
suchou nohou po něm přejdeš,
v zemi podobný nenajdeš.*

V roce 1718 byl kamenný most ozdoben sochou sv. Jana Nepomuckého od olomouckého sochaře Jana Sturmera a od té doby se nazývá Svatojánský. V mostní konstrukci jsou uloženy kvádry s letopočty oprav (1780, 1827, 1933), které se možná vztahují také k předchozím povodním. V roce 1905 byl Svatojánský most rozšířen o chodníky na konzolách (ty byly při rekonstrukci roku 1998 opět odstraněny). Při regulaci řeky roku 1931 byly historické pilotované pilíře zpevněny betonem.

Po velké povodni v roce 1997 prošel most důkladnou rekonstrukcí, restauroři z něj odstranili i novodobé přístavby a v roce 2000 opravili také sochu sv. Jana Nepomuckého. Po kamenných mostech v Písku a Praze je dnes Svatojánský most v Litovli třetím nejstarším funkčním mostem v České republice.

3. Dopravní stavby

STŘEDOVĚKÉ CESTY A ZEMSKÉ STEZKY

Regionem MAS Moravská cesta vedly od raného středověku cesty, jež směřovaly z Olomouce do východních Čech a Kladska. Ze starých stezek vznikly později zemské silnice, které sloužily potřebám země i dálkovému obchodu. Taková byla i silnice, která spojovala Olomouc s Litovlí a pokračovala dále na Mohelnici. V roce 1827 tuto zemskou cestu nahradila nová císařská silnice, která město Litovel míjela. Regionální spojení zajišťovaly silnice spojující Litovel s Uničovem a s Konicí. Tyto hlavní směry doplňovala hustá síť místních cest, které byly od druhé poloviny 19. století postupně modernizovány na okresní a obecní silnice s pevným podkladem.

Části staré zemské cesty mezi Olomoucí a Litovlí se zachovaly v úsecích procházejících vesnickou zástavbou a návsí v Příkazích a Unčovicích od areálu renesanční tvrze po západní část ulice směrem na Rozvadovice.

Svatojánský most nad řekou Moravou v Litvli: pohled na most z roku 1590

Svatojánský most v Litvli v roce 2000 po rekonstrukci

STARÁ CESTA U CHUDOBÍNA

Do roku 1875 vedla přes chudobínskou návěs a velkým stoupáním ke kopci Parduska okresní silnice z Litovle do Konice. Po výstavbě nové silnice byla trasa přeložena jižně od obce. Do dnešní doby se zachovala unikátní část staré silnice v původní podobě z roku 1875. Vede od zámeckého areálu přímo na vrch Parduska. Jedná se o zpevněný štětovaný úsek s obrubníky a příkopy, na který ve vrcholové části kopce navazují úvozy – lesní úseky staré cesty, která pokračovala kolem božích muk směrem k formanské hospodě Na Pindě.

CÍSAŘSKÁ SILNICE S FORMANSKOU HOSPODOU A KAMENNÝMI MOSTY MEZI SOBÁČOVEM A ŘIMICEMI

Již v roce 1408 se v zemských deskách objevuje zmínka o staré krčmě v Sobáčově, která sloužila formanům až do vybudování nové císařské silnice, jež se stavěla v letech 1820–1827. Mimochodem, pro potřeby stavby byly otevřeny nové lomy u Mladče, ve kterých také došlo k objevu Mladečských jeskyní s paleolitickými nálezy lidských kostí a kostěných nástrojů a zbraní. U nové silnice musela vzniknout také nová formanská hospoda, která zde stojí dodnes. Od této hospody (dnešního motorestu STOP v Sobáčově) vede úsek původní císařské silnice, směřující až na hranici olomouckého okresu u Řimic.

Unikátní na této cestě je třináct kamenných obloukových mostů, jež dodnes slouží silničnímu provozu. Podle letopočtu 1918 vytesaného na klenácích některých z nich lze předpokládat, že se s jejich výstavbou začalo s malým předstihem. Postupně se mosty opravovaly, rekonstruovaly, ale většina z nich si zachovala původní tvar i velikost. Třináctka kamenných mostů je ojedinělým dokladem kvalitní kamenické a stavební práce, jež vznikla ještě před stavbou prvních železničních mostů. V evidenci Správy silnic Olomouckého kraje je vedeno jedenáct z těchto mostů, dva jsou zapsány jen jako propustky. Všechna třináct můžeme vidět, když se vydáme po silnici od Sobáčova. (Autor publikace je pro pořádek označil postupně pořadovými čísly I – XIII.) Nejvyšší z nich je most č. III u Mladče, který měří 16,2 metry, mosty č. V a XIII jsou vystavěny se dvěma oblouky a most č. IX v Měníku slouží k propojení rozdělených částí vesnice a měří sedm metrů.

Třináct kamenných mostů si zaslouží být zařazeno mezi významné technicko-historické památky regionu nejen proto, že se dochovaly v souvislém úseku bez zásadních změn, ale také za to, že dodnes slouží potřebám silniční dopravy.

Stará cesta z Chudobína na Pardusku: úvozy – úseky starých cest v lese

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: formanská hospoda Sobáčov, dnes motorest Stop

Stará cesta z Chudobína na Pardusku: detail obrubníku

*Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice:
kamenný klenutý most č. I u motorestu a detail klenáku s letopočtem 1819*

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: most č. II nad Sobáčovem

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: úsek od mostu č. II směrem k Sobáčovu

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: detail mostu s klenákem s letopočtem 1819

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: úsek silnice s mostem nad údolím

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: kamenný vysoce klenutý most č. III

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: úsek silnice pod Hradečnou s mostem č. V

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: detail klenutí

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: most č. V nad Hradečkou

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: úsek u odbočky do Bílé Lhoty

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: most č. VIII po opravě v roce 2009

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: most č. VII

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: most č. IX v Měníku a detail mostu s osazením

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: detail mostu s rýhami

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: dvojitý most č. XIII na hranici okresu Olomouc

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: most č. X za Měníkem

Císařská silnice Sobáčov – Měník – Řimice: úsek silnice od Měníku k Lošticím

4. Mlýny a vodní stavby

HISTORICKÝ VÝVOJ

Od kamenných drtičů...

V tradiční zemědělsky využívané krajině bylo odjakživa potřeba zpracovat vypěstované zrní. V pravěku k tomu člověk používal různé kamenné drtiče, v keltském období mlecí kameny, k mletí se užívalo také žentourů – mlýnských kamenů, jež se otáčely silou lidí nebo tažných zvířat. Již ve 13. století se na Moravě objevují první zprávy o vodních mlýnech, které využívají k otáčení mlýnského kola sílu vody. V místech, kde nebyl dostatek vody pro pohon vodního mlýna, vznikaly mlýny větrné.

Přítok ke mlýnu musel být stejnoměrný

Není divu, že na Litovelsku, kde si na nedostatek vody a vodních toků s potřebným spádem nemohli stěžovat, se již ve středověku objevují zprávy o vodních mlýnech na přítocích Moravy nebo jejích bočních ramenech.

Aby byl přítok ke mlýnu stejnoměrný, bylo potřeba vždy upravit přirozená koryta budováním jezů, stavidel, umělých náhonů a odpadních kanálů. Postupně tak vznikaly celé soustavy vodních děl a mlýnů na nich. Když byl přítok vody malý nebo nepravidelný, zakládali lidé nad mlýnem rybník, který tento nedostatek vyvažoval akumulací vody a jejím vypouštěním.

Mlynář byl vzdělaný i zručný

Profese mlynáře byla velmi specifická. Jednalo se vždy o zručného řemeslníka, který rozuměl stavbě a provozu mlýna. Tím se ale v té době zabývali také další řemeslníci jako například sekerníci, kteří dokázali vyrábět všechny potřebné součásti mechaniky vodního mlýna.

Mlýny nejen na obilí

Mlýny vznikaly na každém panství pro potřeby mletí obilí vrchnosti i poddaných. Vodní kolo ale mohlo také lisovat olej, pohánět stoupy v papírně, nebo pomohlo při zpracování rudy. Často byla součástí mlýna i pila na vodní pohon.

Mlynáři se řídili vodním právem

Stavba mlýnů a vodních děl se řídila tzv. vodním právem, které určovalo potřebné množství vody pro jednotlivé mlýny. Toto právo museli dodržovat mlynáři, stavitelé i vrchnost v případě, že jeden vodní tok poháněl více mlýnů. Například Mlýnský potok na Litovelsku protékal mnoha vesnicemi i samotným městem Litovel, jež byly majetkem několika vrchností. Pro potřebu údržby jezu, náhonu a zajištění dostatku vody proto vznikla unikátní tzv. Řimická smlouva (*podrobně je zmíněna v samostatné kapitole*).

Mlýny centrem společenského dění

Po dlouhá staletí byly mlýny důležitými místy pro hospodářství i společenský život. Mlynář býval často svobodný člověk, také nejen zručný ale i vzdělaný a u něj ve mlýně se scházeli lidé z různých vesnic, zblízka i zdaleka. Byla to místa veselá i smutná, kam mlynářští tovaryši (krajáci) přinášeli zprávy ze světa. Obdobím největšího rozkvětu mlynářského řemesla byl konec 19. a začátek 20. století. K otáčení mlecích kamenů se od 19. století používaly i parní stroje a poté se objevují i vodní turbíny k výrobě elektrické energie.

50. léta: Konec mlýnů na Hané

Největší zásah do počtu fungujících mlýnů způsobila německá okupace a násilná kolektivizace a zavírání mlýnů v padesátých letech 20. století. Sláva mlynářského řemesla v hanácké krajině je dnes již minulostí. Přesto zde ale najdeme ještě funkční mlýn a několik malých vodních elektráren.

Hastrmani

Mlýny patřily odedávna ke koloritu tohoto kraje a váže se k nim mnoho pověstí. Nejčastěji v nich hraje roli vodník, který se objevuje i v mnoha hanáckých pověstech. Povídá se o unčovickém Hunčovi nebo hynkovském Hájkovi, jemuž také říkali Peříňák.

...a rybníky od rybníkářů

Od 16. století vznikají na Litovelsku také nové rybníky, někde i celé rybníční soustavy. Stavění rybníků se věnovala skupina stavitelů, rybníkářů, kteří putovali krajinou, vyměřovali a stavěli přírodní kanály, hráze a propustky. Koncem 18. století se tyto často velké rybníky vypouštějí a na jejich dně se opět začíná hospodařit. Z těchto rybníčních soustav zůstaly v krajině na některých místech už jen hráze bývalých rybníků, napájecí a odpadní kanály. Velké rybníky se nacházely především na pozemcích panství města Olomouc. Rozkládaly se kolem obcí Horka nad Moravou, Skrbeň a Hynkov, dále u Unčovic a Březového, další u vesnic Pňovice a Žerotín. Malé rybníky bývaly na mnoha místech po celém regionu.

Vodní stavby na Litovelsku upravovaly toky

Významnými vodními stavbami na Litovelsku byly také ty, které upravovaly vodní toky a regulovaly řeku Moravu a její ramena. Nejvíce se jich v letech 1929–1938 vybudovalo v samotném městě a v jeho okolí. Rozsáhlé úpravy zahrnovaly stavbu jezů a splavů, budování hrází a dalších vodních děl. Ne nadarmo se Litovli říká Hanácké Benátky. Městem totiž protékalo až sedm ramen Moravy a jedno z nich – Nečíz dokonce přímo pod věží radnice a pod náměstím Přemysla Otakara. Po zaklenuí Nečíze na náměstí zůstal k vodě jediný přístup před litovelskou radnicí. Malý zbytek protipovodňové tzv. selské hráze se zachoval mezi Sobáčovem a Vískou – snad jako důkaz úspěšné ochrany polí, kterou si stavěli zdejší sedláci.

VODNÍ MLÝNY A PILY

Mlýny na Třebůvce

Kozov

Asi kilometr a půl na západ od obce stojí o samotě velký mlýn s pilou, který je připomínán v roce 1545. Jeho mlynář byl osvobozen od roboty. V roce 1834 jsou v Kozově zmiňovány čtyři mlýny a pila, mezi nimi mlýn Balatků a mlýn

Kozov: celkový pohled na mlýn

Kozov: přístavba pily

Kozov: zbytek pohonu katru

Bezděkov: mlýn a pila

Kozov: katr

Bezděkov: staré budovy

Zajíců u Panského rybníka. V roce 1952 došlo k násilné likvidaci mlýna Ladislava Valáška, který přerušil provoz mlynářství 19. prosince 1952. V písemných prame-
nech z roku 1951 je uvedeno, že strojní zařízení má být demontováno a mlýn za-
řazen do kategorie C – tedy mezi nepotřebné. Tak zde smutně skončila živnost
a práce mlynáře. Na čelní stěně bývalého mlýna je vsazený kámen s nápisem:
„N. 8 Z nakladem Tomasse Lastuwku wistawen 1816“. V rozmezí let 1952–1958
byla v Kozově zlikvidována i pila Vladimíra Valáška.

Bezděkov

Mlýn v Bezděkově je připomínán už v roce 1396. Byl postaven pod vesnicí
na mlýnském náhonu u řeky Třebůvky. V roce 1918 u něj vysadil majitel na
počest vzniku republiky lípu svobody. U mlýna stojí také litinový kříž na ka-
menném podstavci s nápisem: „Kříž tento postavil ke cti Boží a na věčnou pa-
mátku rodiny Albrechtovy léta Páně 1857 Johan Albrecht.“

V roce 1398 začal patřit Bezděkov i s mlýnem k Bouzovu. V roce 1948 pak
mlýn znárodnili a v roce 1958 v něm národní podnik Jesenické mlýny, z důvo-
du ztrátovosti a zbytečného zatěžování pily, zastavil provoz. Po roce 1989 byl
zdevastovaný areál mlýna a pily vrácen původním majitelům a pila je dnes
opět v provozu.

Doly

V listině Jindřicha Podstatského z roku 1565 je uvedeno svolení ke zřízení
mlýna v Dolech. Panský mlýn na řece Třebůvce nechal vystavět před rokem
1617 majitel Bouzova Mikuláš Pergar z Pergu, přičemž v matrikách se píše
o „Podhradním mlýnu“. Od roku 1888 do roku 1924 zde fungovala i parní
pila. Starší pila na vodní pohon stávala u potoka Špranku pod Bouzovem.
Dodnes je zachovaná mlýnice, nový majitel se snažil mlýn udržovat a zbu-
dovat zde turbínu, jejíhož zprovoznění se však nedařilo. Mlýn, jako již něko-
likrát v minulosti, znovu vyhořel. U silnice nad ním stojí starý kamenný kříž
s nápisem: „Ján Balatka mlynář na Dolách tuto památku zanechal 1809“.

Jeřmaň

Severně od vesnice Jeřmaň stojí velký mlýn a pila. Mlýn je připomínán
v roce 1618. Po léta zde žila a pracovala rodina Sieglůva, dnes jej vlastní ro-
dina Petříkova. Výroba ve mlýně a na pile byla zastavena v letech 1940–1941.
Areál je v současnosti využíván jako chalupa a část jako bytový dům. Z části
je také ruina. Na průčelí budovy mlýna a nad vchodem jsou zbytky štukové
výzdoby se lvem držícím sekeru, což také dokládá, že v obci a na mlýně pra-
covali v minulosti sekerníci, kteří Jeřmaň proslavili i v dalekém okolí. Ve ves-

Doly: nádvoří mlýna

Doly: vyhořelá část

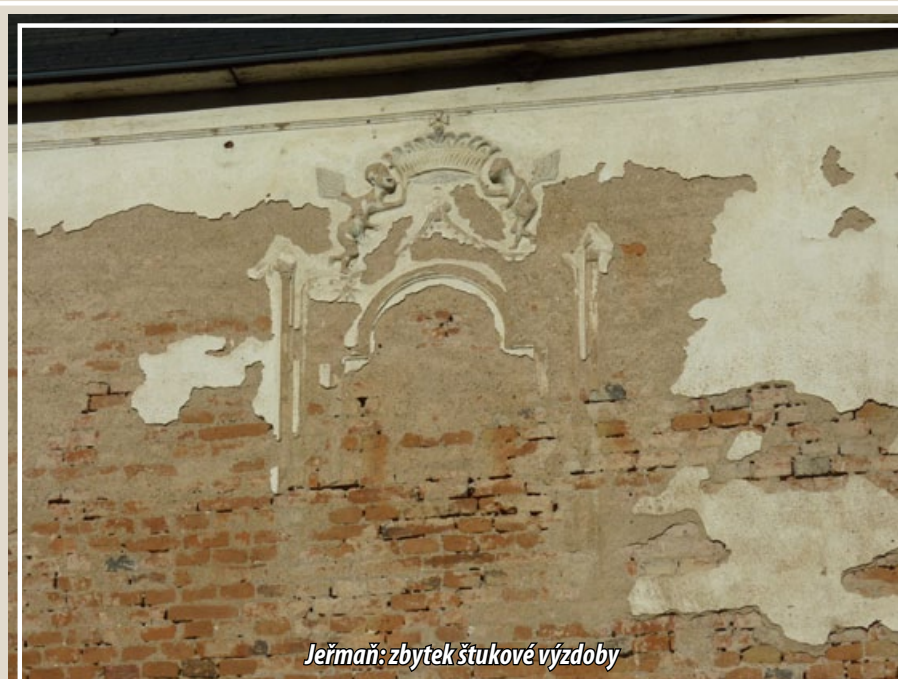
Doly: vodní elektrárna

Jeřmaň: celkový pohled na mlýn

Doly: jez se stavidlem na Třebůvce

Jeřmaň: zbytek štukové výzdoby

Jeřmaň: znak sekerníků

Jeřmaň: bývalá pila

nici se zachoval kamenný kříž s německým nápisem, který nechal postavit zdejší mlynář: „GOTTES errichtet durch die ehleute Thomas und Paulina Siegel im Jahre 1860.“

Mlýny na Loučce

Savín

Mlýn v Savíně je vyznačen již na mapě z 18. století. Pila, která stála při myslivně, byla v roce 1922 úplně odstraněna. Byla majetkem Al. Ajgla, který ji v roce 1875 prodal chudobínskému panství. „Poněvadž na rybníku bylo jen vodní právo (t.j. užívání jen vodní síly), jinak byl rybník majetkem velkostatku haňovického, byl tento z volné ruky odprodán, zároveň i s částí zahrady a částí stavební plochy, panství chudobínskému, jehož majitelkou byla Marie L. Friesová.“

Kluzov

Mlýn na Kluzově zvaný Kaděrkův se nachází uprostřed osady. Původně patřil vrchnosti v Chudobíně, která na něj dosazovala svého rychtáře. V roce 1748 jej od majitele panství koupil Jan Adam, mlynář z Albrechtic. S mlýnem ale získal také povinnost mlít zadarmo pro chudobínskou vrchnost a její úředníky. Naopak sedláci z Loučky, Nové Vsi, Ješova a Kovářova měli zase povinnost mlít pouze u něj. V roce 1843 kupují mlýn Eduard a Magdaléna Kaděrkovi, v jejichž rodu potom zůstal. Mlelo se v něm do konce první světové války. V roce 1928 se v mlýně už jen šrotovalo. Za zmínku stojí také to, že kromě mouky se zde vyráběl i led, který pak formami rozváželi po okolních hospodách.

Haňovice

Haňovický mlýn stával na svém místě snad od nepaměti a patřil vrchnosti. V roce 1406 je zmiňován v darovací listině markraběte Jošta jako pustý. Mlýn měl dvě složení a jeho mlynář odváděl plat olomoucké kapitule. Po druhé světové válce provoz ustal a mlýn postupně chátral. V roce 2003 jej koupil Zdeněk Šperlich, který budovy postupně opravuje.

Mlýn na Cholince

Mlýn na potoce Cholinka založil v letech 1808–1814 Johann Hofschneider, poté co zakoupil 899 sáhů obecních pozemků zvaných Stará močidla. V roce 1854 přepsal mlýn na dceru Barboru, která se provdala za Jana Zedníka z Droždína. Rod Zedníků pak mlýn vlastnil do roku 1914, kdy jej získávají manželé Haderkovi. Vodní kolo a část rybníka byly úředně zrušeny v roce 1933 pro zchátralost a zanešení. V roce 1975 se vlastníky mlýna stávají manželé Smékalovi, kteří objekt přestavěli na byty.

Savín: areál bývalého mlýna a pily na Loučce

Haňovice: pohled na mlýn

Kluzov: pohled na bývalý mlýn

Haňovice: náhon

Mlýny na Mlýnském potoce

Mlýny na Mlýnském potoce a na ramenech Moravy v Litovli podléhaly dohodě z roku 1497 zvané Řimická smlouva.

Mladeč

Mladečský mlýn byl postaven zřejmě již ve druhé polovině 14. století. Od počátku byl součástí panského dvora úsovské vrchnosti. První písemná zmínka o něm pochází z roku 1407. Mladečský a sobáčovský mlynář zodpovídali také za stav na náhonu pod Třesínem, zvaným Stávek nebo Kladník. V roce 1933 je v písemnostech uveden pohon na dvě vodní kola. Ministerským rozhodnutím z roku 1951 byl mlýn určen k likvidaci. Poté byl objekt využíván ke šrotování a míchání krmiv.

Sobáčov

Mlýn v Sobáčově, zvaný také Babákův, je připomínán již v roce 1371. Patřil k chudobínskému panství a do počátku 19. století se u něj rozkládal i rybník. Součástí areálu byla pila. V roce 1747 si mlýn koupil mlynář, po kterém se zde vystřídal ještě několik rodin, jež provozovaly mlynářství až do konce 40. let 20. století. V roce 1868 se tady narodil moravský historik Viktor Pinkava. Dnes je v objektu v provozu pila.

Víska

Vodní mlýn ve Vísce je připomínán koncem 15. století. Od konce 16. do poloviny 18. století patřil městu Litovli. Poté, co mlýn i s pilou vyhořel, postavil si zde Ignác Langer nový. Jeho mlýn měl čtyři složení. V 19. století prošel modernizací, tehdy v něm bylo zavedeno válcové mletí. Počátkem 20. století byl znovu přestavěn a modernizován, majitel obnovil i rybník a zahájil výrobu elektrické energie. Později přibyla dokonce i pekárna. Po válce byl mlýn znárodněn a zdevastován. Ještě dnes v něm funguje výroba elektrické energie.

Litovel I – Přední mlýn

Olomoucké předměstí původně končilo Předním, nebo také „Prašivým“ mlýnem. První zmínky jsou o něm už roku 1384. V roce 1574 jej koupilo město jako „Jarošův mlýn“. Kolem roku 1850 zmiňuje kronikář mlynáře Stejskala, za jehož působení ve mlýně byl prodloužen mlýnský náhon. Roku 1899 převzala po Rudolfu Raabovi Přední mlýn, nazývaný už „První umělecký válcový mlýn“, akciová společnost. Ze všech společníků zůstal pouze starosta Alois Knaibl a potom Jaroslav Starošík. Po roce 1948 byl mlýn znárodněn a předán Severomoravským mlýnům a těstárnám. Roku 1990 se vrátil synovi dřívějšího majitele Svatopluku Starošíkovi. Ve mlýně se vyrábějí krmné produkty, odpovídající technologii

Cholina: bývalý mlýn

Mladeč: budova bývalého mlýna

Mladeč: detail mlýna

Sobáčov: budova mlýna

Sobáčov: pila na místě bývalého mlýna

Viška: bývalý mlýn

převzal současný majitel v rámci restituce. Provoz mlýna podporuje výroba elektrické energie, kterou zajišťuje Francisova turbína, vyrobená již v roce 1909.

Litovel II – valcha

Na rameni řeky Moravy, dnes zvaném Muzejní, stávala soukenická valcha. Proto se také rameni říkalo Valchovní strouha. Později řeka poháněla pilu. Majitelé pily byli současně vlastníky Předního mlýna v ulici Palackého. Na konci 19. století, za majitele Františka Knappa, se v kronice uvádí, že roku 1883 Knappova pila i parketárna vyhořely. V roce 1938 postavil Jaroslav Starošík u pily elektrárnu s Francisovou turbinou. Po roce 1948, kdy byl Starošíkův majetek znárodněn, převzal pilu národní podnik Moravskoslezské pily. Od roku 1990 jej získal v restituci nazpět syn dřívějšího majitele Svatopluk Starošík.

Litovel III – Městský mlýn

Pojmenování Mlýnská ulice se odvozuje od nejstaršího mlýna, zapsaného jako rychtářův majetek už v roce 1287. Je možné, že tento mlýn stál před založením města a sloužil sídlišti na tzv. Starém městě. Městský mlýn, o němž je zmínka již v nejstarší městské listině krále Václava II. z roku 1287, stával nad mlýnským náhonem Nečíz. Poslední majitelka Antonie Lachovská jej prodala v roce 1909 městu, které zde zřídilo městskou elektrárnu. Nad vchodem je dodnes starý městský znak s královskou korunou. Po roce 1945, kdy byly v celém státě elektrárny znárodněny, převzaly roku 1947 litovelskou elektrárnu Východomoravské elektrárny Přerov. V současné době patří objekt manželům Škrabalovým. V prvním patře mají byty, v přízemí vznikla kavárna. V objektu vedle elektrárny byla otevřena restaurace U starého mlýna. Plastika Milenci v objetí je od neznámého autora a stála původně u hotelu Solidarita v Praze Strašnicích.

Litovel IV – Mlýn u špitálu

U ramene řeky Moravy, zasypaného při regulaci v roce 1930, stával Špitálský mlýn se zajímavou mansardovou střechou. V listinách je o něm zmínka již v roce 1361. Tehdy Jitka, vdova po Čeňkovi z Lipé a na Hunčovicích, darovala *polovinu výnosu mlýna klášteru s určením pro choré a chudé*. Od té doby se mlýn nazýval Špitálský. Roku 1543 jej koupilo město, roku 1796 převzal mlýn sobáčovský mlynář Štěpán Lindner po matce Veronice. Roku 1863 koupil mlýn od Antonína Lindnera František Konečný a následně patřil čtyřem generacím jeho jmenovců. Při regulaci řeky byl mlýn roku 1931 zařízen na parní pohon a doplněn také parní pekárnou. Ta byla již před druhou světovou válkou odstavena, ale v roce 1950 znovu zprovozněna jako družstevní. Pracovali v ní bývalí soukromí pekaři, jimž byly odebrány živnostenské listy. Družstevní

Litovel: Plíškův mlýn – celkový pohled

Litovel: detail Plíškova mlýna

Litovel: bývalý mlýn Pušmýl

Litovel: malá vodní elektrárna na místě městského mlýna

Litovel: znak města Litovle na bývalém mlýně Pušmýl

Litovel: restaurace U starého mlýna

pekárna pak byla znárodněna a v provozu zůstala do roku 1976. Roku 1977 byl mlýn zbořen, aby uvolnil místo pro kotelnu nového sídliště.

Litovel V – Pušmýl

Místní část Litovle zvanou Pavlínka uzavírá historický mlýn Pušmýl (z německého Busch = křoví). Připomíná se již v roce 1379, kdy byl v majetku cholinského vladky Martina. Po jeho smrti připadl markraběti Joštovi a od něj jej zase koupil měšťan Jindřich Zelenka. Od roku 1562 byl majetkem města, které jej prodalo roku 1760. Majitelé se pak střídali. Když se v roce 1931 regulovala řeka, byl mlýn elektrifikován. V letech 1557–1609 zde pracovala nejstarší městská papírna. Roku 1900 vlastnil mlýn František Vymětal, který jej roku 1936 předal svému synu Evženovi. Po roce 1949 si pak mlýn převzaly Státní statky a v letech 1960–62 národní podnik Biochema. Mlýn zrušili a v objektu zřídili skladiště. V devadesátých letech získal v restituci majetek potomek Vymětalů Lubomír Vymětal. Budova mlýna je dnes opravená a na jeho čelní zdi je vsazen kamenný znak města Litovle.

Šargoun

Mlýn podléhal již v roce 1497 tzv. Řimické smlouvě. Koncem 17. století v něm bylo sedm složení. V kronice Haňovic, kam původně mlýn Šargoun patřil, se píše: „*Původní sídlo v této krajině jest ostrov, jehož tvoří ramena řeky, tam stojí mlýn rozvadovský „Šargoun“ zvaný. Toliko jest jisto, že na tomto místě stávala tvrz vladycká neboť v Kupech v 18. století se s rytířským sídlem mlýn prodával.*“ Mlýn patřil pod panství olomoucké metropolitní kapituly. V polovině 19. století se stal částí rozvadovického katastru. Roku 1902 prošel rekonstrukcí a vznikla v něm i nová turbína. Velkou stavbu v současné době nikdo nevyužívá, pouze v přilehlých prostorách jsou stále pro chov koní. Zajímavé je, že mlýn nebyl zatopen ani při velké povodni v roce 1997.

Březové

V kronice Unčovic se píše, že „...*po věky stával v Březové mlýn, z prvopočátku byl malý a primitivní, později již rozsáhlý se čtyřmi stolicemi pšeničnými, s kašním-kem, kroupníkem a olejníkem.*“ V 16. století byla nad mlýnem postavena i jednolistová pila. Celý objekt však 1. října 1893 shořel, zbyly jen holé zdi, které zubem času zcela zchátraly. Po mlýně ani po pile už není ani stopy. V roce 1906 byla na místě postavena elektrárna, která zahájila provoz 31. prosince 1906.

Lhota nad Moravou

Také mlýn ve Lhotě zahrnoval Řimická smlouva. Lhotský mlynář spolu s mladečským odpovídali vrchnosti za provedení prací na jezu na Moravě u Řimic a na náhonu ke všem mlýnům, jež byly součástí smlouvy.

Mlýny na Moravě a jejích dalších ramenech

Řimice – Nové Mlýny

Na řece Moravě vznikla v 18. století u řimického mlýna, připomínaného již ve středověkých pramenech, malá osada, již dal jméno právě onen mlýn. Počátkem 20. století byla součástí mlýna i pila. Na místě byla v roce 1923 postavena nová vodní elektrárna.

Hynkov

První písemná připomínka zdejšího mlýna a osady pochází z roku 1437. Byl nejvýznamnější stavbou obce, obilí sem vozili jak poddaní ze Skrbeně, jež patřila městu Olomouc, tak z Příkaz, které byly v majetku olomoucké kapituly. Mlynářské řemeslo se zde provozovalo do padesátých let 20. století a přinášelo prospěch i obci. V roce 1952 v něm definitivně skončilo mletí obilí a tím také rušný život. Nynější majitel objekt zrekonstruoval a připravuje spuštění vodní turbíny.

Horka nad Moravou

V Horce je písemně doložený vodní mlýn od 13. století. Byl postaven na Mlýnském potoce, jenž se nazývá také Střední Morava, protože tvoří jedno z ramen řeky Moravy. V roce 1535 byla Horka spolu s mlýnem prodána městu Olomouc. V roce 1655 jej město pronajímalo a mlýn měl šest složení, z toho čtyři mouční, dvě na proso a stoupu na olej, která byla v provozu ještě v roce 1841. Na místě dnes stojí vodní elektrárna.

Mlýny na Oskavě

Pňovice

Mlýn stával od 14. století na řece Oskavě pod panským dvorem s tvrzí. V roce 1600 měl čtyři složení a stoupu, byla při něm zřízena i pila. Uvádí se také, že mlynář vykrmil každý rok pro vrchnost osm prasat. V roce 1848 patřil mlýn Karlu Rabenseiferovi. V letech 1845–1859 prošel přestavbou a v roce 1921 tady postavil místní mlynář elektrickou síť. V současnosti zde pracuje malá vodní elektrárna.

Žerotín

Žerotínský mlýn stával na samotě jižně od obce u řeky Oskavy. Budovy zrušeného mlýna jsou dnes využívány jako byty.

Řimice – Nové Mlýny: budova bývalého mlýna

Řimice – Nové Mlýny: budova elektrárny

Řimice – Nové Mlýny: vodní elektrárna

Hynkov: stavba vodní elektrárny

Hynkov: areál bývalého mlýna

Horka nad Moravou: pohled na vodní elektrárnu

ŘIMICKÁ SMLOUVA O ÚDRŽBĚ JEZU NA MORAVĚ

Nejstarší zpráva o řimickém jezu pochází z roku 1474. Historik Johann Kux o ní píše:

„Jednou z nejvýznamnějších památek doby pánů z Vlašimi je tzv. Řimická smlouva. Morava se před svým vtokem do úsovské oblasti obohatila o vody Desné, Moravské Sázavy a Třebůvky, a proto do sebe pojímá srážky z téměř celé severní Moravy. Od ústí Třebůvky, v blízkosti Loštic, se celé množství vod spojuje do jediného řečiště. To se dělí v Doubravě, pod romanticky položeným Templem, do dvou ramen, širšího levého hlavního proudu – Moravy, jemuž se od pradávna říkalo „Samica“ a menšího pravého Mlýnského potoka, tehdy zvaného „Příkopa“. Na něm jsou podél toku mlýny v Mladči, Sobáčově, tzv. Babákovský mlýn, mlýn ve Vísce, Přední mlýn, valcha, mlýn Šargoun a mlýny v Březové a ve Lhotě n. M., na hlavním toku jsou mlýny v Litovli – městský mlýn, mlýn u špitálu a tzv. Pušmýl; obě ramena se zase před Hynkovem u Olomouce spojují. Na horním toku v Doubravě leží řimický jez.

Jeho poloha, šířka a výška prahu stejně jako určení značky bylo od nepaměti existenční otázkou pro mlýny, a proto je pochopitelný velký zájem, který mu byl věnován. Do doby pánů z Vlašimi platila jako neměnitelná zásada, že v místě dělení vody se vlévaly dvě třetiny do hlavního toku Moravy a třetina do Mlýnského potoka. Tato zásada byla považována za posvátnou a nikdo si ji nedovolil měnit. Stala se i základem tzv. Řimické smlouvy.

V roce 1474, u příležitosti položení nového dřevěného prahu, se u řimického jezu sešli zástupci vrchnosti jmenovaných mlýnů, tj. konventu kláštera Hradisko, olomoucké dómské kapituly, panství Úsova a Chudobína, i měst Olomouce a Litovle, a k uvarování všech nepřístojností při nezbytných opravách stanovili jako hlavní zásady následující: Kromě již existujících nesměl být na řece zřízen žádný další mlýn. Jestliže by někdo vystavěl přesto nové dílo, měl zaplatit pokutu 2000 kop grošů. Žádný mlynář se nesměl na svém mlýně, na jezu nebo žlabu pouštět na vlastní pěst do žádných změn, k nim mohlo dojít pouze s vědomím a schválením zúčastněných mlynářů a vrchnosti, neboť každý mlynář musel nechat odtékat vodu tak, jak ji přijímal. Údržba řimického jezu se měla stát věcí oprávněných majitelů.

V případě, že by mladečský mlynář jako nejbližší k jezu seznal za nutnou nějakou opravu, měl poslat prvnímu sousedovi **dřevěnou sekyrku**, ten ji měl do hodiny předat dalšímu a ten opět dalšímu tak, aby ještě v průběhu téhož dne dorazila až k mlynáři ve Lhotě. Ten musel následujícího dne časně ráno vyrazit s pacholkem nebo mládkem k řimickému jezu, po cestě proti proudu se všude zastavit a vzít s sebou všechny mlynáře s čeledí. Nejdéle dvě hodiny po úsvitu měla začít práce, která mohla skončit až po západu slunce. Každý měl být na místě den co den tak dlouho, dokud nebude dílo dokončeno. Mlynáři z Mladče

a Lhoty jako zástupci ostatních mlynářů měli dbát na dodržování těchto ustanovení, řídit práce na řimickém jezu a v případě potřeby pozvat neposlušné před litovelského rychtáře a nechat je odsoudit. Jestliže by někdo byl odsouzen a nezaplatil uloženou pokutu, měl být s pomocí chudobínské vrchnosti uvězněn v Litovli tak dlouho, dokud povinnost nesplní... V roce 1497 bylo toto narovnání schváleno i králem Vladislavem Jagellonským s dodatkem, že pevně stanovená věčná činže mlynářů nesmí být změněna ani v případě, že by Vlašimští panství ze zástavy vyplatili. Všechny tyto dokumenty tvoří tzv. Řimickou smlouvu.“

PAPÍRNY V LITOVLI A VÍSCĚ

Litovelská papírna vznikla již v roce 1557 v tehdejší městské mlýně u le-
sa, zvaném Pušmýl. Archivní doklady uvádějí i jméno prvního papírníka, jímž byl Václav Halack. Pocházel pravděpodobně z Olomouce a v Litovli působil v letech 1557–1568. Na Halacka navázali další nájemci městské papírny Jan Kempten, Wendel Fridrich, Jan Sigart, Jan Bauerfeind, Šebestián Mayerhöfer, Petr Bauerfeind a Wolfgang Gottschalk. Poslední jmenovaný si po roce 1609 zřídil novou papírnu na rameni Moravy mezi Vískou a Sobáčovem v Babákově mlýně a papírna na Pušmýlu tak zanikla. Papírník Gottschalk se však zadlužil a ještě před rokem 1620 jeho živnost začalo spravovat město. Definitivní konec pak této výrobně přivodila třicetiletá válka.

Plány na obnovu papírny se začal magistrát zabývat teprve koncem 17. století. Místo pro ni bylo vybráno na dolním toku Nečíze, na Kabelově, kde již dříve stávala valcha. Stavba papírny byla dokončena v roce 1680 a podle nájemní smlouvy s papírníkem Kašparem Fetschkerem měla obytnou místnost, dílnu a strojovnu, kde se nacházelo potřebné zařízení. Po prvním nájemci se vystřídali další. Historii této třetí městské papírny uzavřel Michal Beer. Od roku 1754 ji vlastnil Antonín Hickl, jehož přičiněním se jednoduchá výroba papíru měnila v manufakturu. Hickl změnil výrobu papíroviny zavedením mletí na holandru – a papírna byla úspěšná. Roku 1808 je litovelský papír dokonce vystaven mezi vzorky vynikajících výrobků monarchie ve vídeňském kabinetu. Na přelomu století je litovelská papírna uvedena mezi nejvýznamnějšími na Moravě. V modernizaci pokračovali i další papírníci z rodu Hicklů, kteří ji drželi do roku 1851.

Posledními výrobci ručního papíru byli Václav Weller a Mořic Rossy. Vynález papírenského stroje pak kolem roku 1860 odsoudil ruční výrobu k zániku. Dosavadní surovina, hadry, byla nahrazena dřevovinou a posléze buničinou. Tehdy přišel do Litovle zkušený papírník Josef Haase, koupil papírnu a zavedl v ní strojní výrobu. Vyráběl se zde balicí papír, pak šedá lepenka. Roku 1930 opět ba-

licí papír a o dva roky později se výroba dehtové lepenky přestěhovala do zrušené Suchomelovy pily a parketárny v Července. Litovelský závod byl ve třicátých letech rekonstruován a místo lepenky vyráběl nepromastitelný papír, ale ve výrobním programu na dvou papírenských strojích také plakátový, obálkový, zatemňovací a další druhy papíru. Po druhé světové válce byla papírna znárodněna.

VODNÍ ELEKTRÁRNY

Řimice – Nové Mlýny

Na místě starého vodního mlýna na řece Moravě, připomínaného v 16. století, byla v letech 1922–1923 postavena podle projektu Bohuslava Fuchse vodní elektrárna. V roce 1933 byla instalována Francisova a v roce 1950 Kaplanova turbína. Areál tvoří vlastní hala, pevný jez se sklopnými nástavky, s propustí pro velké vody, náhony se třemi vstupními stavidly a odpadní kanál. Vodní elektrárna je stále funkční i s některým původním technickým vybavením.

Litovel

V letech 1937–1939 byla v době regulace řeky Moravy na jejím náhonu vybudovaná vodní elektrárna, původně osazená dvěma Kaplanovými turbínami, pohánějícími dva turbogenerátory firmy Storek. Funkcionalistická stavba je citlivě zasazena do přírodního prostředí. V roce 2003 prošla rekonstrukcí.

Březové

Bývalá rolnická elektrárna byla postavena v letech 1903–1906 na místě vyhořelého mlýna. Pod vedením rolníka Josefa Starošíka zde firma Kolben instalovala turbínu, kterou v roce 1934 nahradila Kaplanova turbína. Rolnická elektrárna významně přispěla při elektrifikaci a modernizaci okolních hanáckých obcí.

Horka nad Moravou

Výroba elektrické energie byla v lokalitě mlýna v Horce zahájena již v roce 1911. Tehdy zde uvedly do provozu Rolnické družstevní závody Francoisovu vodní turbínu. Výkon elektrárny zvýšila pak v roce 1948 ještě nová Kaplanova turbína. Po následném znárodnění nastalo období úpadku. Po privatizaci v roce 1992 nový majitel Rudolf Zinrák objekt zrekonstruoval a v roce 1998 v něm opět zahájil provoz.

Pňovice

Na místě zrušeného mlýna dnes pracuje na řece Oskavě malá vodní elektrárna.

Hanácké usedlosti měly žudra

Typickou součástí hanáckých selských usedlostí byla žudra, předsazené části budovy, směrem do návsi, jež sloužily mnoha účelům. Mimo jiné k setkávání. V kronikách je uvedeno velké množství těchto staveb. Například v Cholině bylo ještě v roce 1834 šestnáct žudrů, na mapě Příkaz z roku 1834 je jich doloženo dokonce 34. Dnes jsou na území popisovaného regionu pouhá dvě žudra v Příkazech, jež jsou součástí expozice lidové architektury. Skanzen v Příkazech ve svých expozicích představuje jak jednotlivá stavení, tak potřebná nářadí a ukazuje způsob života na hanácké vesnici.

Hospodáři zakládali družstevní mlékárny

Ve druhé polovině 19. století se na Hané rozvinulo rolnické družstevnictví. Zdejší pokrokoví hospodáři zjistili výhody sdružování a společného hospodaření v některých oblastech a zakládali různá mlátičí a strojní družstva. Nejvíce se ujaly rolnické družstevní mlékárny, jejichž budovy najdeme v mnoha vesnicích regionu.

Potravinářský průmysl měl nejlepší podmínky přímo v Litovli a jejím blízkém okolí. Navazoval na řemeslnou výrobu a znamenal velký rozvoj města po stránce hospodářské. Posílil ale také národnostní cítění a ovlivnil i rozvoj školství a kulturní život na Litovelsku.

PANSKÉ DVORY

Hospodaření vrchnosti se zejména od 16. století soustřeďovalo do panských dvorů. Jednalo se o nový druh hospodaření, který organizovala vrchnost prostřednictvím svých podřízených. Byli tu panští úředníci, čeledě, která pracovala ve dvoře, sedláci a zahradníci. Panský dvůr tvořila samostatně hospodařící jednotka. Součástí areálu dvora byly byty šafáře, který zodpovídal za práci ve dvoře a ubytování čeledi. Za práci na poli nesl zodpovědnost poklasný, práci v lese organizoval polesný a rybníky spravoval porybný. Další budovy ve dvoře sloužily jako stáje a chlévy pro hovězí dobytek, konírny, případně ovčiny, svince pro prasata, stodoly a vozovny. Důležitou částí dvora byla panská sýpka, kam se soustřeďovalo sklizené obilí. Často stál na dvoře také pivovar se sladovnou, protože prodej piva tvořil nepostradatelný příjem pro vrchnost. Kolem dvora se rozkládaly zeleninové zahrady, ovocné sady a štěpnice. Některé panské dvory měly i uměleckou výzdobu, například v podobě kamenných šlechtických erbů nebo letopočtů. Ke dvoru bývali povinni robotou poddaní sedláci a zahradníci. Museli vykonávat práce na poli, s koňmi nebo pěšky a také přepřeže – což znamenalo dopravovat stavební kámen, dřevo nebo led v zimě.

5. Zemědělské stavby

HISTORICKÝ VÝVOJ

Region MAS Moravská cesta je typický zemědělský kraj s rozvinutou zemědělskou výrobou a potravinářským průmyslem. Počátky zemědělství bychom mohli hledat už v neolitické společnosti. Vývoj hospodaření v tomto oboru závisel zčásti na vrchnostenské správě, které patřila veškerá půda a také na sedlácích, kteří ji měli většinou v dědičném nájmu. Sedláci hospodařili na statcích, k nimž náležely obytná budova se žudrem, chlévy, stodoly, sýpky a ohradní zdi. Často stála vedle hlavní budovy menší stavba – výměnek, kde dožil hospodář s manželkou poté, co hospodaření předal dědici. Zahradníci a domkaři vlastnili malé chaloupky bez pole, ti nejchudší obývali pastoušky. Staré selské usedlosti najdeme prakticky ve všech vesnicích.

Dvory na panstvích vrchnostenské správy na Litovelsku a Bouzovsku:

Statek Bílá Lhota – dvůr Bílá Lhota, Červená Lhota

Panství Bouzov – Bouzov, Obectov

Statek Haňovice – Haňovice

Panství Chudobín – Chudobín

Panství kláštera Hradisko – Žerotín

Panství Metropolitní kapituly Olomouc – Příkazy

Panství města Olomouc – Horka nad Moravou, Cholinský Dvorek, Skrbeň

Panství Šternberk – Papůvka, Pňovice

Panství Úsov – Nové Zámky, Nový Dvůr

Bílá Lhota

Součástí velkostatku byla pila, lihovar a cihelna. V roce 1591 prodaly sestry, které panství zdědily, majetek Mikuláši Kobylkovi z Kobylího. K panství patřila tvrz a ves Bílá Lhota s dvorem a pivovarem. Pivovar ukončil provoz v roce 1890.

Bouzov

Dodnes jsou pod hradem rozsáhlé budovy bývalého panského dvora, které vystavěl Řád německých rytířů. V současné době v nich sídlí obecní úřad a najdeme zde i novou expozici obecního muzea. V místě, kterému se říká Starý pivovar, se pod kostelem sv. Máří Magdaleny nachází část budov bývalého pivovaru, o němž je v roce 1586 tato zmínka: „*Je zde pivovar s pávní, káděmi a jiným náčiním pivovarným*“. Pivovar měl tři budovy. V č. 21 byla panská palírna s hospodou Na Špici, v čísle 22 panský pivovar a v č. 23 bednárna. K pivovaru patřily také tři rybníky, které sloužily v zimě pro výrobu ledu. Areál v roce 1617 ještě rozšířili o varnu, sladovnu, sušárnu a spilku. V roce 1844 byl pivovar i palírna v pronájmu. Přestalo se v něm pracovat v roce 1905.

Červená Lhota

Dvůr s tvrzí patřil k panství Bouzov. V roce 1586 k němu podle písemné zmínky náležel i panský pivovar. Budovy dnes slouží bytovým a hospodářským účelům.

Červenka, Nový Dvůr

Velký, o samotě stojící dvůr patřil k úsovskému panství. Po pozemkové reformě ve dvacátých letech 20. století se stal novým majitelem Antonín Suchomel, který zde zřídil flokárnou. Po druhé světové válce statek vyvlastnili a velmi devastujícím způsobem tam hospodařil státní statek. V rámci restitucí získala nazpět majetek rodina z Červenky, která dnes chová hovězí dobytek a objekty postupně opravuje. Součástí rozsáhlého stavení, které bylo postaveno v barokním slohu, je i renesanční sýpka. Většina budov má nízké klenbové sklepy. Dvůr je dokladem vysoké úrovně zemědělského podnikání na bývalých liechtensteinských panstvích.

Nový Dvůr: pohled na budovy panského dvora

Haňovice: pohled na panský dvůr

Haňovice

Do zrušení poddanství byly Haňovice centrem vrchnostenské správy. Měla zde zámek, pivovar, sladovnu, dvůr a hospodářské budovy. V roce 1406 věnoval dvůr v Haňovicích markrabě Jošt klášteru v Dolanech. Kolem roku 1555 dal pravděpodobně Jáchym Zoubek ze Zdětína postavit v Haňovicích pivovar, čímž vzbudil značnou nelibost litovelských měšťanů, kteří měli mílové právo (*ve vzdálenosti jedné míle = 7,6 km se nesmělo vařit pivo*). Haňovický pivovar tak toto právo porušoval. Roku 1686 byl k zámku přistavěn nový pivovar, protože ten původní byl za třicetileté války zničen. Nový objekt měl místnost, kde se vařilo pivo, sušírnu sladu, sladovnu, dvě spilky, byt sládky a také byt vrchnostenského bednáře. V roce 1846 odkoupil od kapituly vedle zámku i pivovar se sladovnou, vinopalnu a výrobu likérů Žid Jindřich Winter. V roce 1899 byl pivovar zrušen, sladovna a výrobná nápojů však prosperovala dál. Teprve v roce 1932 skončila i výroba ve sladovně a o rok později také výrobná nápojů. Budova pivovaru, který tvořil dominantu obce, byla zbořena po druhé světové válce.

Horka nad Moravou

V roce 1535 se v souvislosti s prodejem Horky městu Olomouci objevuje v písemnostech zmínka o dvoru v Sedlisku. Později se píše již jen o dvoru v Horce. Dvůr byl zrušen v roce 1606.

Hradečná

Sladovna byla v obci do požáru v roce 1891.

Cholina

Z roku 1368 pochází písemná zmínka o vladyckém dvoru v Cholině, který držel Martin z Choliny. V roce 1386 připadl cholinskému kostelu a na jeho místě vznikla fara.

Cholinský Dvorek

V roce 1546 koupilo Cholinu město Olomouc. V 16. století zavádělo na svém panství nové způsoby hospodaření zakládáním vrchnostenských dvorů a rybníků. U Choliny zřídilo město v roce 1690 nový dvůr s ovčínem o výměře 374 měřic. „*Robotovalo při něm 31 púlláníků se dvěma koňmi po tři dny v týdnu a 28 zahradníků robotovalo po tři dny pěšky*.“ V rámci arabizace se v letech 1778–1782 dvory parcelovaly a roboty se měnily na stálé platy. Půda dvora byla rozdělena mezi 28 zahradníků po čtyřech měřicích. Dvůr a pole o výměře 123 měřic koupil v roce 1779 Norbert Kejval. Poté jej získal rod Hubáčků, který dvůr vlastní doposud.

Chudobín

Součástí dvora byl pivovar se sladovnou. V panských objektech se dříve nacházel panský pivovar, o němž je zmínka již v 16. století. Dodnes zachovaný rozlehlý sklep, zčásti překlenující okresní silnici, je důkazem toho, že pivovar měl v minulosti slušný výstav piva dobré jakosti, jak tvrdí i ústní podání. Ve druhé polovině 19. století byl tento pivovar zrušen. K pivovaru přiléhala dvoukřídlá rozsáhlá budova palírny, která měla pověst výtečné chudobínské kořalky. Činnost palírny ustala se zánikem pivovaru a po roce 1920 byly budovy zbourány. Z rozsáhlého areálu dvora se zachovala zámecká sýpka na obdélníkovém půdorysu. Na jejím klenáku je erb s letopočtem 1717.

Nové Zámky

K zámku náleží velký hospodářský dvůr – rozlehlá stavba se třemi křídly. Zadní strana končí zídou. V průčelí je dnes již zazděný vjezd s dvojicí toskánských sloupů a trojúhelníkovým tympanonem. Stavba pochází z první poloviny 19. století. V současnosti ji užívá armáda.

Obectov

Na místě gruntů 34, 3 a 30 stál *od nepamětných dob* dvůr Řádu německých rytířů. V č. 34 byla kravárna, v č. 3 obydlí pro šafáře, v č. 30 ovčírna. „*Pole a pastviny ke dvoru patřící byly celá strana od vesnice k palonínskému lesu. Dvůr tento prodán v 17. století dvěma bratřím Malínkovým*.“

Papůvka

Vrchnostenský dvůr Papůvka stojí na místě zaniklé středověké osady Popovice, zmínka o ní je v zakládající listině kláštera Hradisko v roce 1078. Jako majetek kláštera je zmíněna i v roce 1160. Roku 1421 ji koupil Jan Pňovský ze Sovince. Roku 1490 je v záznamech uvedeno, že je v Popovicích dvůr. Poslední zmínka o vsi pochází z roku 1555, kdy ještě nebyla pustá. Z vesnice vznikl dvůr, který měla v majetku vrchnost. Podle urbáře choval Papůvkův dvůr v roce 1651 *čtyři sta ovcí, padesát dojníc, čtyřicet pět telat, šedesát sviní, kopu husí a tolikéž slepic. Po sklizni sena býval dobytek vyháněn na pastvu*. Urbář též zaznamenává užitek z pastvy vepřového dobytka. Dvůr Papůvka patřil k největším z dvorů Liechtensteinských. Částečně byl rozparcelován a část tvořil zbytkový statek. Ke dvoru náležela od roku 1908 nádherná vila.

Pňovice

V urbáři bývalého šternberského panství z roku 1652 je uvedeno, že *v Pňovicích se nachází kromě nově vkusně zbudovaného zámečku také pivovar a vinopalna, kteréžto podniky vynášely tehdy 1800 zlatých ročně*. Pňovický velkostatek

Hradečná: statek č. p. 16 na návsi

Cholínský Dvůrek: pohled od východu

Cholínský Dvůrek: vstup do dvora

Chudobín: letopočet 1717 na klenáku sýpky

Papůvka: pohled na budovy panského dvora

Papůvka: budova panské sýpky

přinášel svým majitelům, pánům z Liechtensteina, tři hlavní zdroje příjmu, o nichž se spisovatel Wegener vyjádřil ve své hospodářské knížce velmi příkladně: „*Ovčiny, pivovary a rybníky dělají české pány bohatými.*“ Budovy dvora zmizela společně se zbouranou tvrzí.

Příkazy

Příkazy byly v majetku olomoucké metropolitní kapituly. Zmínka o panském dvoru pochází z roku 1630.

Skrbeň

Centrem moci byla od středověku zdejší tvrz se dvorem. V hospodářských budovách jsou dodnes také pozůstatky sladovny a pivovaru. Místo nad vchodem do dvora nad bránou zdobila v roce 1708 soška svatého Floriána, jež je dnes umístěna ve výklenku vpravo od vchodu. Uvnitř na nádvoří se tyčí mohutná postava vojáka v římské zbroji. Je to další svatý Florián, jehož sem přestěhovali z Olomouce v roce 1742. Vytěsal jej v roce 1706 známý sochař a kameník Václav Render pro kašnu na olomouckém Dolním náměstí.

Bratři Skrbeňští postavili pivovar správně

V roce 1531 se stal vlastníkem majetku obce Skrbeň Jan z Hřiště, který se poté začal nazývat Janem Skrbeňským z Hřiště. Měl čtyři syny – Jana, Petra, Jaroslava a Václava. Jaroslav nechal v roce 1550 postavit ve Skrbeni pivovar, který se stal záhy předmětem sporu mezi skrbeňskou vrchností a královským městem Olomouc. Údajně porušoval tzv. mílové právo, podle něhož nesměl nikdo v okruhu jedné míle od města vařit a šenkovat pivo.

Proto již v roce 1563 pohnal purkmistr a olomoucká rada Jana Skrbeňského a jeho bratry k zaplacení 1000 hřiven českých grošů za to, že v roce 1559 začal spolu se svými bratry ve Skrbeni pivo vařit a do místních hospod prodávat a to ve vzdálenosti jedné míle od města Olomouc, čímž městu vznikla značná škoda. Olomoučtí radní se domnívali, že skrbeňský pivovar stojí v okruhu oné stanovené jedné míle od města a proto došlo k přesnému přeměření. Stalo se tak v pondělí 25. května 1565 a měřilo se od vnitřní strany Litovelské brány podél cesty k pivovaru pomocí šňůry dlouhé 1100 loktů (1 pravá německá míle = 13 944 lokte). Měření pak prokázalo, že v právu jsou bratři Skrbeňští.

Pivovar i Skrbeň patří Olomouci

V roce 1579 se Skrbeň i s pivovarem stala majetkem města Olomouc a zůstává v jeho vlastnictví až do roku 1848. Z tohoto prodeje je znám i inventář pivovaru. Patřil k němu také rybník Nadýmač, jenž sloužil pouze pro potřebu pivovaru. V roce 1668 přibyla do areálu dvora také palírna.

Roboty ve Skrbeni

Na konci 17. století existovaly robotní protokoly, do nichž se zapisovalo, co mají dělat sedláci a co zahradníci. Sedláci jezdili do roboty potahem, zahradníci chodili pěšky. Z roku 1667 pochází zmínka o tom, že skrbenští sedláci dováželi dřevo z vlastních lesů pro potřeby pivovaru a rozváželi po okolí pivo. Zahradníci pracovali na chmelnici a opravovali hráze rybníků.

Z let kolem roku 1800 se dochovala poznámka, že „*ke svačině a přes den během práce se pilo pivo a patoky*“, tj. pivo z podruhé politého sladu. Je také doloženo, že v té době byl centrem dění ve Skrbeni panský dvůr s pivovarem a sladovnou, jehož součástí byl i výčep a výsek masa. Pivovar a palírna byly odedávna pronajímány. Pivovar zrušili asi v roce 1880.

Žerotín

Panský dvůr v Žerotíně patřil k areálu tvrze, jež byla v roce 1751 přestavěna na zámek. Statek Žerotín s tvrzí a vsí náležel od roku 1131 olomoucké kapitule, v letech 1290–1480 pánům ze Žerotína a poté v letech 1480–1789 augustiniánskému klášteru ve Šternberku. Stavba dvora z 18. století prošla později přestavbami. Areál zámku a hospodářského dvora s bývalou zámeckou sýpkou je v současné době chráněn jako nemovitá kulturní památka a čeká na nové využití.

PIVOVARNICTVÍ V LITOVLI

Litovel je historické moravské město s bohatou tradicí výroby piva. První zmínka o jeho vaření pochází z roku 1291, kdy městu udělil král Václav II. mílové právo. Privilegium dávalo litovelským měšťanům monopolní právo na vaření a šenkování piva v okruhu jedné míle. Pivovarníci patřili k nejzámožnějším a byli rozhodujícími činiteli ve správě města. V roce 1750 vznikl společný městský pivovar v Šerhovní ulici. Nový český rolnický pivovar vznikl v Litovli v roce 1893. Historii výroby piva se věnuje expozice podnikového muzea v areálu závodu.

POTRAVINÁŘSKÝ PRŮMYSL V LITOVLI

Rolnický cukrovar v Litovli byl postaven již v roce 1870. V roce 1894 zde vybudovala firma Haas a synové sladovnu. Dalšími podniky byly konzervárny v části Nasobůrky, které mají počátek v roce 1914.

Skrbeň: pivovar

Skrbeň: sladovna

Skrbeň: sladovna a pivovar

Žerotín: panský dvůr

Žerotín: panská sýpka

Svojanov: cihlová usedlost

CIHELNY

Rozmach cihlářství na našem území nastal již ve 14. století a od 16. století je pálená cihla běžným stavebním materiálem. Těžba hlíny a výroba pálených cihel zpočátku probíhala v milířích. Později se cihly pálily v polních pecích. Cihelny vznikaly v centrech panství a u měst Olomouc a Litovel. Nejstarší zmínka o cihelně pochází z roku 1493 a týká se cihelny v Nasobůrkách. Vlastnilo ji od 16. století město Litovel a to až do roku 1948, kdy byla znárodněna. V 19. století, po vynálezu kruhové cihlářské pece, vznikají v okolí měst nové cihelny. Postupně se prosazuje mechanizace a strojní výroba cihel. K největšímu rozmachu cihlářského oboru dochází počátkem 20. století a v období první republiky. Po druhé světové válce většina cihelen zaniká. Do dnešních dnů se v regionu nezachovala ani jediná. Dokladem staré cihlářské tradice zde zůstal jeden komín bývalé litovelské městské cihelny v Nasobůrkách.

Podle jednotlivých regionů se nejvíc cihelen nacházelo v okolí Litovle. Pět jich bylo v Chořelicích, Rozvadovicích a jak už bylo zmíněno, městská cihelna pracovala také v Nasobůrkách. Na Bouzovsku byly dvě cihelny v Bouzově, z nichž jedna byla zřízena pouze pro období, kdy se představoval hrad, další provozovaly svou činnost v Podolí, Ješově a v Luké. Uvádí se také cihelny v Bílé Lhotě, Řimicích a panská cihelna v Chudobíně. Ve směru k Olomouci pracovaly cihelny v Unčovicích, Nákle, Příkazích a Křelově.

LOMY NA STAVEBNÍ KÁMEN

V místě zvaném Skalka u Horky nad Moravou je nejpozději od 16. století doložena těžba stavebního kamene pro potřeby dvora ve Skrbeni i pro městské stavby v Olomouci. Těžil se zde kámen i pro stavbu bastionové a fortové pevnosti Olomouc. Kámen se lámal také v údolí Cholinky nad Cholinou a v lese Doubrava u Nových Zámek. Se stavbou císařské silnice od Litovle na Loštice se v jejím okolí otevřely lomy u Mladče a Měníka. Velký rozmach místních kamenolomů nastal se stavbou obecních a okresních silnic s pevným povrchem v druhé polovině 19. století. Nový kamenolom vznikl v roce 1911 za vesnicí Nová Ves, k němu náležel i drtič šterku silničního výboru litovelského okresu. Tento lom je dosud v provozu.

6. Těžba a zpracování nerostných surovin

HISTORICKÝ VÝVOJ

Zdejší region není bohatý na nerostné suroviny. Již v nejstarších dobách ale poskytovala krajina Litovelska a Bouzovska hlínu a kámen, které lidé těžili pro stavbu svých obydlí. Zanechali zde mnoho dokladů těžby. Malé lomy na kámen najdeme v okolí většiny vesnic v podhůří a na Bouzovsku, v hanácké rovině jsou zase snižená místa, jež dokazují těžbu hlíny na výrobu nepálených cihel tzv. vepřovic. Hliníky tady dodnes zůstaly také v místních názvech na katastrech většiny vesnic. Velký význam pro stavebnictví a rozvoj regionu má i v současné době využívání zásob vápence pro výrobu vápna u Mladče a Měrotína.

TĚŽBA A ZPRACOVÁNÍ VÁPENCE

Domácí selské pece na Bouzovsku

Díky výskytu vápence započala na Bouzovsku již ve středověku tradice domácího pálení vápna. Malé selské pece vznikaly ve vesnicích poblíž lokalit vápencových nalezišť. Zpočátku sbírali vápenec po lese, později se už lámal v panských lesích. Těžba probíhala pomocí klínů, kladiv a sochorů, posléze i pomocí střelného prachu.

Vápno pálili palači

Vápenec pak kupovali sedláci, kteří si jej naváželi přes zimu, po práci na polích. Pro domácí pálení potřebovali kromě vápence také množství dřeva - na jednu sezonu 150–240 metrů krychlových. Aby jim teplo neunikalo, zapouštěli pec částečně do země. Vyzdívka pece byla z kulmské droby, vnitřek měl tvar elipsy. Na jednu vsázku bylo potřeba dvacet metrických centů vápence. Pracovníkům, kteří se specializovali na pálení vápna, se říkalo palači. Na nich záleželo, jak bude vypálené vápno kvalitní. Zpravidla byli u výpalu dva palači. Vápenec ukládali přesně podle velikosti a výpal prováděli v noci po dobu osmi až dvanácti hodin. Po rozednění nechali pec do večera vychladnout a potom ji vybírali. Další den je čekala nová vsázka. Byla to velmi těžká práce, vápno bylo horké a vápenný prach palačům dráždil plíce. Vychladlé vápno pak nakládali na vůz, zvaný rafák, na nějž se vešlo až šest metrických centů vápna a rozváželi ho po okolních vesnicích i do vzdálenějších měst. Vápeníci byli zdaleka slyšet svým zvoláním – „vápnoóó...“ Za fůru utržili až dvanáct zlatých, po odečtení nákladů měli čistý zisk osm zlatých. Při návratu se často zastavovali v hospodách a nejednou se stalo, že vápeník v kartách prohrál vůz i s koňmi a domů přišel jen s bičem a dluhy.

Na Bouzovsku se vápno pálilo v Březině, Veselíčku, Bouzově, Blažově, Kadeříně, Hvozdečku, Obectově, Olešnici a Střemeníčku. Největší vápencové lomy se nacházely u Kadeřena a Hvozdečka. Ve dvacátých letech 20. století domácí pálení vápna ustalo v důsledku velké konkurence nových šachtových a kruhových pecí v Kovářově a Měrotíně.

Blažov

Hlavním zaměstnáním místních obyvatel bylo rolnictví a pálení vápna v malých pecích, jichž bylo kolem vesnice dvanáct. Vápenec rolníci kupovali z lomu za Kadeřínem naproti Zkamenělému zámku a dříví v panských lesích. Vápno měli pro jeho vysokou jakost v oblibě barvíři, koželužové a používalo se i k bílení domů. Vápenictví zde zaniklo začátkem 20. století kvůli konkurenci kruhových a šachtových pecí. Částečně se zachovala jedna selská vápenná pec v humně usedlosti Josefa Navrátila.

Kopie fotografie zbytku vápenné pece u Slouků v Blažově

Kadeřín

Tady se vápenec lámal v lomu a ještě v minulém století se ve Stráni pálilo dřevěné uhlí v milířích. V jedné vápenici se dosud vápno pálí a rozváží jej odtamtud do Moravské Třebové, Svitav, Mohelnice a Litovle. Nejznámějšími vápenickými rodinami byly Škurkova a Žákova. O kaderských vápenicích se k tanci zpívala píseň s tímto popěvkem:

*Ten Kaderské Škurek,
když to vápno pálí,
bečička s kořalkou
se po peci válí.*

ŠACHTOVÉ A KRUHOVÉ PECE

Měrotín

Vápenka v krasové oblasti navazuje na staletou vápenickou tradici v tomto území. V roce 1913 zde vykoupil Josef Vitoul pozemky a v následujícím roce zahájil ve čtrnáctikomorové vápenné peci typu Hofman výrobu vápna. Po první světové válce přistavuje další kruhovou pec, buduje důmyslnou úzkorozchodnou dráhu pro spojení lomu s vápenkou a přistavuje kulový mlýn, umožňující mletí vápna a výrobu vápenatých hnojiv. V roce 1948 byla Vitoulova vápenka znárodněna. Současní majitelé, kteří ji získali nazpět v rámci restitucí, pokračují nyní ve výrobě.

Kovářov

V roce 1931 nechala majitelka velkostatku v Chudobíně Marie Luisa Frisová postavit šachtovou vápenku na svém pozemku u Kovářova pod vrchem Rachava. Na okraji lesa nedaleko lomu vznikla šachtová pec z lomového kamene, skladiště a mostní váha. Pálení vápna probíhalo od jara do podzimu a zaměstnávalo až patnáct dělníků. Výroba ustala v roce 1940. Dosud zde stojí navážecí rampa s opěrnou zdí a částečně zachovaná šachtová pec kruhového půdorysu s vnitřní šamotovou vyzdívkou. Stavba je chráněna jako nemovitá kulturní památka technického charakteru.

Detail zdi a vyzdívky

Střemeníčko

Zmínka o stavbě šachtové pece na pálení vápna ve Střemeníčku pochází z roku 1929.

TĚŽBA A ZPRACOVÁNÍ KOVŮ

Doly

V roce 1481 byl Bouzov prodán Bočkovi Kunovi z Kunštátu. Boček postavil v Dolech pod hradem nový hamr na rudu, která se sem dovážela z Ludmírova (který byl součástí bouzovského panství). V osadě Doly pod Bouzovem stál nejprve jen panský mlýn. Osada zde vznikla až počátkem 18. století, kdy tam byly vystavěny hamry a hutě na železnou rudu, jež patřily vrchnosti. Dělníci byli Němci, pocházeli z Pruského Slezska. Zpočátku bydleli v hospodě Šalanda, později, jak jich přibývalo, dostali pozemky a postavili si domky. V roce 1715 tak vznikla osada Doly, jíž se říkalo také Hutě, Hamry nebo Grunt. Počátkem 19. století Hutě zanikly. Když zde na začátku 20. století prováděli geologové průzkum, žádnou železnou rudu nenalezli.

Selská vápenná pec v Blažově u Navrátilů

Selská vápenná pec v Blažově u Navrátilů – boční pohled

Šachtová pec v Kovářově

Pohled do pece shora

Pec s boční zdí

Detail šamotové vyzdívky

Pohled do pece

Nájezdová rampa pro koleje

Starý lom na kámen v Cholině

7. Různé historicko-technické stavby

V regionu MAS Moravská cesta se nachází několik zajímavých technických historických objektů, z nichž jsou některé i památkově chráněny. Na Litovelsku k nim patří například altány v zahradách a obecních parcích v Chudobíně, Litovli a Příkazích. Za zmínku stojí také některé hasičské zbrojnice či rozhledny.

ALTÁNY

Chudobín – zámecký areál

V ohradní zdi parku si v roce 1850 nechala rodina Terschů postavit osmibokou rodinnou hrobku s jehlancovou střechou zakončenou křížkem. Do současné podoby byl altán upraven podle plánů Aloise Bezděka. V sedmdesátých letech 20. století byla hrobka vykradena a poté byl vstup do ní zazděn.

Litovel

Ve Smetanových sadech u Gymnázia Jana Opletala byl v druhé polovině 18. století postaven přízemní zděný pavilon polygonálního půdorysu se střechou protaženou do špičky. Altán byl v devadesátých letech minulého století renovován a příležitostně se v něm konají koncerty.

Příkazy

V zahradě u domu č. p. 55 vyrostl v roce 1931 osmiboký altán s dřevěnou konstrukcí a jehlancovou střechou.

HASIČSKÉ ZBROJNICE A JEJICH HISTORICKÝ VÝVOJ

Stavby hasičských zbrojnic souvisejí se vznikem spolků dobrovolných hasičů. Jejich začátky se datují od sedmdesátých let 19. století, většina jich je ale založena na přelomu 19. a 20. století. Činnost spolků dobrovolných hasičů je často jedinou veřejnou aktivitou v malých obcích i v dnešní době. Hasičárny se časem přestavovaly a modernizovaly, což způsobilo, že už nejsou stavebně zajímavé. Několik hasičských zbrojnic se ale zachovalo v původní podobě a po renovaci se staly ozdobou obcí.

Blažov

Hasičskou zbrojnici si v obci postavili v roce 1923 u silnice do Kadeřína. Stavba obdélného půdorysu je ze smíšeného zdiva. Hlavní průčelí je proloženo pravoúhlým vjezdem. Sbor dobrovolných hasičů v Blažově vznikl v roce 1913 po ničivém požáru v obci.

Kozov

Stavba hasičské zbrojnice u bývalé mateřské školy pochází z počátku 20. století. Na přízemním objektu je na hřebenu šestiboká zvonice. Hasičský sbor byl v Kozově založen v roce 1904.

Hynkov

Hasičská zbrojnice z první poloviny 20. století stojí na návsi v Hynkově. Je to stavba obdélníkového půdorysu s vjezdem na čelní straně. Nad vchodem je vsazený kamenný znak spolku dobrovolných hasičů.

Příkazy

Hasičská zbrojnice se nachází na severním konci obce. Byla postavena v roce 1913. Průčelí je prolomeno dvěma obdélnými vjezdy. V křížení střech je dřevěná věžička čtvercového půdorysu.

Střemeníčko

Hasičská zbrojnice ve Střemeníčku byla vybudována v roce 1938. V současnosti slouží její prostory místní knihovně.

ROZHLEDNY

Bouzov

Na vrchu Bakule nad Bouzovem postavili v létě roku 1897 třicetimetrou dřevěnou vyhlídkovou věž. Byl z ní krásný pohled na údolí Špránku. Počátkem druhé světové války věž ztrouchnivěla a zřítíla se.

Radniční věž v Litovli

Věž slouží návštěvníkům města jako vyhlídková. Měří 65, 5 metrů. Přístupná je kulatou vížkou na západní straně v Šerhovní uličce. Vížka má 75 kamenných schodů a ústí ve třetím patře. Až do sedmého patra pak vede 102 dřevěných schodů. V tomto patře je východ na pavláčku a obytná světnička. Výstavbu věže lze v souvislosti se stavebním podnikáním pánů z Vlašimi datovat do závěru 15. století. Věž je unikátní i tím, že byla postavena přímo nad ramenem Moravy Nečíz.

OHRADNÍ ZDI

Na vesnicích se obvykle stavěly ohradní zdi a zídky z běžně dostupných materiálů jako byl lomový kámen nebo cihly z vepřovic. Jsou dokladem stavitelského umění, protože stavět zídky z lomového kamene bez použití spojovacího materiálu bylo pracné i časově náročné. Ohradní zídky v humnech a postranních uličkách velmi rychle mizí a s nimi i zvláštní atmosféra venkovského mikrosvěta. Kolem nich se hnal dobytek na pastvu, chodili tudy hospodáři, čeledi i pasáci. Škoda, že dnes už nikdo takové zídky nestaví...

Chudobín: altán v zámeckém parku

Litovel: altán z 18. století v parku u gymnázia

Blažov: hasičská zbrojnice z roku 1923

Příkazy: hasičská zbrojnice z roku 1913

Hynkov: hasičská zbrojnice z první poloviny 20. století

Příkazy: hasičská zbrojnice z roku 1913

Kovářov: hasičská zbrojnice z počátku 20. století po rekonstrukci

Litovel: radniční věž

Střemeníčko: hasičská zbrojnice z roku 1938 upravená na knihovnu

Litovel: pohled z radniční věže

Dubčany: detail kamenné zdi

Cholina: kamenná zídka v areálu fary

Dubčany: stará a nově přistavěná kamenná zídka

Příkazy: zídka z vepřovic v boční uličce

Rozhovor s autorem publikace Jánem Kadlecem

V krajině se učím číst.

S deníkem a fotoaparátem putuje po krajině už více než deset let. Zají-
mají ho staré příběhy, kapličky, křížky u cest, smírčí kříže, prastaré aleje
a stoleté stromy, studánky i klikaté polní cesty – to proto, že dokládají, jak
člověk kdysi žil. Zajímají ho ale také technické památky, protože ty zase
svědčí o tom, jak člověk krajinu využíval. „Buď tam chodil, jezdil – toho
jsou důkazem staré cesty, nebo ji těžil – staré lomy, stavěl hráze – využíval
vodní sílu pro mlýny, pro rybníky. To všechno vidíme v krajině i dnes.
A takhle já se učím v krajině číst,“ říká místopisec a historik Ján Kadlec
z Olomouce.

Proč jste se začal zabývat také mapováním technických památek na úze- mí místní akční skupiny Moravská cesta?

Oslovili mě z MAS Moravská cesta a požádali o to, protože věděli, že mě tyto
věci zajímají. Zvažoval jsem, jestli takový úkol zvládnu, protože se jedná o jiný
typ památek, než o který se hlavně zajímám – o kulturní, církevní či přírodní
památky. A když jsem znovu procházel vesnice a místa, která jsem měl už dříve
zmapovaná a začal je pozorovat z tohoto nového úhlu, bylo to, jako bych si na-
sadal jiné oči. Najednou stejná místa vidím jinak.

Všiml jste si už dříve technických památek v krajině?

Částečně už jsem byl zvyklý vnímat mlýny. Ty mě lákaly. To je technická
památky, která je už po staletí součástí krajiny. Bylo třeba vymyslet nějaký
náhon, využít určitého spádu, vybudovat odpadní kanál... Mlýny byly často
architektonicky zajímavé stavby. A hlavně život ve mlýně byl zvláštní a zajíma-
vý. Po stránce hospodářské, ale také z toho důvodu, že každá vesnice, každá
oblast musely mít místo, kde si lidé mohli semlít obilí. Což byla životně důle-
žitá věc. Zajímavý je také způsob rozvrstvení práce v mlýně a to, že mlynáři
byli na špici v oblasti vzdělání technického pokroku. Takže mlýny byly už dříve
mým koníčkem.

Čím jste začal při mapování technických památek?

Za prvé jsem musel zjistit, co všechno obsahuje soubor technické historické
památky. A protože mapování provádí současně tři regiony – MAS Moravská
cesta, MAS Moravský kras a MAS Regionu Poodří, ujasnili jsme si nejprve, co
bude obsahem našich publikací, co všechno by tam mělo být a také nějaký
časový horizont – aby se tam neobjevily třeba strojírna a železárna, které
vznikly před padesáti lety.

Co by tam tedy mělo být?

Jednotlivé soubory se vztahují například k mlýnům a vodním stavbám. Ane-
bo k zemědělským stavbám, které souvisejí s hlavní hospodářskou činností
v daném regionu – tam patří hospodářské dvory, sýpky, různé typy zeměděl-
ských usedlostí, kam se řadí například i pivovary, sladovny či lihovary a palír-
ny. Zajímavostí Litovelska byly družstevní mlékárny. A pak jsou to soubory
památek, které měly význam při těžbě nerostů nebo kovů. Sem patří různé
pozůstatky dolování a zpracování, například hutě nebo vápenky.

Co Vás nejvíc překvapilo při této práci?

Asi dva takové soubory, které nejsou až tak typické pro hanáckou krajinu.
Jednak vojenské historické stavby. Na Litovelsku mají počátky už někde v pra-
věku, jsou zde skutečně pravěká hradiště. A pak hlavně středověké hradby,
které tvořily opevnění Litovle. Potom je tady poměrně velký soubor bývalých
nebo až do současnosti zachovalých středověkých tvrzí. Což byly objekty, které
měly více funkcí: nejen vojenskou, kdy se jednalo o obranu nějakého sídla, ale
byly také hospodářským i správním centrem území. Tento soubor je doplněný
kapitolou o fortech, které tvořily opevnění města Olomouc. Třeba na území
Křelova jsou čtyři samostatné forty z poloviny 19. století.

Terénní průzkum probíhal asi půl roku. Kde všude jste hledal informace, jaké lidi jste oslovil?

Existují dvě možnosti, jak se dostávám k informacím. Buďto si něco najdu
v literatuře a pak to jdu hledat přímo na místo. Anebo přijedu do vesnice, kde
jsem dříve nikdy nebyl, procházím jí a dívám se kolem sebe. Fotím a zapisuji si.
Oba tyto způsoby jsem používal. V některých vesnicích už jsem věděl, co se dá
najít a někde jsem vůbec netušil. Díky tomu, jak jsem mapoval všechno a také
proto, že jsem procházel místa i mimo zástavbu obcí, podařilo se mně třeba
najít soubor třinácti kamenných mostů z doby, kdy se stavěla císařská silnice
a o kterých se nikde v literatuře nepíše. Tyto dva způsoby – domácí příprava
a terénní průzkum na slepo – jsem doplňoval také návštěvou obecních úřadů
nebo vytípaných pamětníků, lidí, kteří mi k tomu mohli něco říct.

Vzpomenete si na nejsilnější zážitek z této studie?

Můj nejsilnější zážitek je vřdycky krajina. Nohama si osahávám krajinu a hledám. Například Bouzovsko – ty zapadlé vesničky jako jsou Svojanov, Blažov, Kovářov... to je z dnešního hlediska jakoby konec světa, přitom nádherná krajina. A dalším silným zážitkem jsou pro mě lidi, které potkávám. Ať už ti, na které natrefím náhodou anebo takoví, se kterými se předem domluvím.. Přes lidi mně pak krajina přiroste k srdci. A zůstane ve mně vzpomínka na konkrétní lidi v konkrétní vesnici. Na jejich příběhy. Pokouším se pak něco z nich předat dál. To je také mým cílem.

Proč je dobré mapovat technické památky? Vás to například zajímá, ale v čem to může přinést užitek danému regionu?

Myslím, že hlavně lidé toho regionu by se měli dozvědět, co tam vlastně mají. A co je u nich jiné, zvláštní nebo typické. Často vnímají památku jako na-prosto všední, nezajímavou věc. Je třeba jim ukázat, že tam mají jedinečnou stavbu se zajímavou historií, která ovlivňovala životy jejich předků. Druhým úkolem tohoto mapování je popularizovat region a ukázat ho i turistům, návštěvníkům. Aby se přišli podívat a aby obdivovali nejen ta velmi atraktivní místa jako je hrad Bouzov, ale aby zjistili, že je i spousta jiných krásných a malebných míst v okolí, která mají svou přitažlivost a půvab.

Mění se už dnes pohled na technické památky?

Myslím si, že ano. Kdysi nějakou továrnu, kovárnu nebo mlýn nikdo za památku nepovažoval. Dnes je často takový areál regenerován a může sloužit novým účelům. Co mně ale vřdycky nejvíc fascinuje – ať už se jedná o velkou nebo nejmenší stavbu – to obrovské množství lidské práce, která by neměla být jen tak zničena. Je dobře ukázat, že za každou touto stavbou je nějaké úsilí lidí, kteří ji museli navrhnout, postavit a pak udržovat.

Myslíte si, že na to, jak člověk kdysi krajinu využíval, můžeme ještě i dnes navázat? Může tomu pomoci třeba takové mapování?

Terénní průzkum je pro mě opravdu terén. Procházím nejen vesnici, ale i její okolí. A na mnoha příkladech mohu ukázat, že lidé velmi dobře znali svoji krajinu a dokázali ji přirozeným nenásilným způsobem využívat. Využívali místní suroviny. Lámali kámen někde kousek za vesnicí. Těžili hlínu v ne-dalekém hliníku. Jezdili pro dřevo do lesa. A z toho všeho stavěli domy. Tam, kde to šlo, využívali vodní energii, jinde větrnou. To všechno jsou obnovitelné zdroje, které sloužily po dlouhá staletí, aniž by se technologie a zařízení muse-la nějak významně zdokonalovat. Už na počátku lidé vymysleli způsob, jak

krajinu využívat. A kromě zemědělství, které je primárně živilo, byly doplňko-vé stavby – což jsou právě ty technické památky – přesně propojené s tehde-jším životem. Ať už hovoříme o životech sedláků, celých vesnic nebo hospoda-ření v panských dvorech, byly to vřdycky takové komunity, které se dobře znaly a znaly i tu krajinu. Neničily ji. V podstatě nám ji předaly ve velmi dob-rém stavu. Daly nám v podobě technických památek návod, jak ten stav udr-žovat, jak využívat místní suroviny.

„Původně jsem byl strojař přeškolený na cihláře. Vřdycky mě zajímala morav-ská vlastivěda. Jsem čtenář různých vlastivědných sborníků, sběratel starých i no-vých map, chodím po krajině, zajímají mě památky a příběhy. Jednou jsem si řekl, že zkusím něco napsat. A zjistil jsem, že k tomu je třeba mít nějaké vzdělání, zna-losti. A protože jsem v invalidním důchodu, troufl jsem si na denní studium na katedře historie Univerzity Palackého v Olomouci, které jsem právě letos ukončil bakalářskou prací...“ říká Ján Kadlec. Dnes je mu 62 let, žije v Olomouci s man-želkou Evou. Posluchači Českého rozhlasu Olomouc ho znají z pravidelných pořá-dů Němí svědci historie a Přímou z místa, diváci České televize ho mohli už několi-krát vidět v pořadu Toulavá kamera. Řada lidí ho zná také z jeho vlastivědných vycházek či přednášek. Ján Kadlec je rovněž autorem knihy Olomoucká předměstí a jejich drobné památky, která vyšla v roce 2008 v nakladatelství Periplum, pravi-delně publikuje také v časopise Zelení a doba.

Rozhovor s předsedkyní MAS Moravská cesta Julií Zendulkovou

MAS Moravská cesta mapuje technické památky. Aby nezanikly.

Nápad zmapovat technické památky na území tří místních akčních skupin se zrodil v hlavě místopředsedy MAS Moravská cesta Tomáše Spurného. Všechny tři partnerské MASy, tedy MAS Moravská cesta, MAS Regionu Poodří i MAS Moravský kras, kývly. Proč, to vysvětluje manažerka a předsedkyně MAS Moravská cesta Julie Zendulková.

Nejprve ale povězte, co si má čtenář této publikace představit, když se řekne MAS Moravská cesta?

Místní akční skupina Moravská cesta je sdružením obcí, spolků a podnikatelů z regionu Litovelska a působí jako rozvojová agentura, která vybírá místní projekty v programu Leader. Působí na území devatenácti obcí od Křelova až po Bouzov a v současné době má kolem padesáti členů. Formálně byla MAS ustavena jako občanské sdružení v červnu 2006. Máme také vlastní rozvojovou strategii „Hanáci se rozkévale ... včel ovidíte“.

Co je cílem projektu mapování technických památek?

Tento projekt, který má oficiální název „Moravská brána do Evropy – Mapování a studie obnovy technicko-historických památek na venkově“ měl za cíl zmapovat všechny tyto zaniklé památky a stavby v regionu MAS Moravská cesta. Publikace pak má přiblížit ty nejzajímavější, protože všechny by se nám do ní ani nevešly. Zaměřili jsme se také na vojenské stavby a vzhledem k tomu, že součástí projektu je vypracování studie obnovy jedné památky v regionu, vznikla i studie obnovy pro fortu v Křelově.

Mapování technických památek je další ze společných projektů tří místních akčních skupin, o kterých je řeč v úvodu. Proč právě technické památky a proč to děláte společně?

Zviditelnit dnes už vzácné technické historické objekty, to neznamena jen upozornit na jejich jedinečnost, ale zároveň také na jejich havarijní stav a na to, že se už nevyužívají a chátrají. Je také důležité přiblížit dnešní společnosti, jak kdysi člověk dokázal využívat krajinu a přitom ji neničit. Místní akční skupina Moravská cesta, Moravský kras i Region Poodří toho mají mnoho společného a právě na tom také staví své partnerství. Všechny tři mají chráněné krajinné oblasti, blízkost většího krajského města a všechny tři se zabývají také regionálním značením domácích výrobků. V současné době je to již třetí projekt spolupráce, který jsme zrealizovali v rámci partnerství „Moravská brána do Evropy“.

Co je ještě, kromě této publikace, součástí projektu?

V rámci projektu se ve všech regionech uskutečnily odborné semináře a exkurze, kterých se zúčastnili starostové obcí, členové MAS, ale i široká veřejnost. Účastníci se takto mohli dozvědět o památkách, které se nacházejí nejen v okolních obcích, ale i v partnerských regionech.

Co si od tohoto projektu slibujete Vy?

Možná si teď mnozí starostové či majitelé objektů uvědomí, že je třeba tyto památky nejen propagovat, ale i udržovat a opravovat. Anebo že by bylo dobré znovu oživit něco z této zaniklé historie a pokusit se některé z těchto objektů zprovoznit a přilákat tak do regionu turisty. A neznamena to, že by měl znovu „klapat mlýn“. Kde je to jen trochu možné, by mohlo vzniknout třeba muzeum anebo naučná stezka, která propojí hned několik těchto objektů. MAS Moravská cesta v tom ráda pomůže.

MAS Moravská cesta je situována severozápadně od Olomouce a tvoří přirozenou spojnici tří typů území – nížinatá oblast Litovelské Pomoraví, kde se nachází obce příměstského charakteru, dále na severozápad leží město Litovel a okolní obce, které tvoří Mikroregion Litovelsko. Tyto obce jsou součástí národopisného území Haná, které se rozprostírá v povodí řeky Moravy. Jde o významnou zemědělskou oblast, jejíž část je v Chráněné krajinné oblasti Litovelské Pomoraví. Mluví se zde typickým hanáckým nářečím. Třetí - západní část území tvoří Bouzovská vrchovina. Díky této rozmanitosti je území turisticky zajímavé. Nacházejí se zde známé historické památky, především hrad Bouzov a město Litovel (Hanácké Benátky), přírodní zajímavosti – Mladečské a Javoříčské jeskyně, arboretum v Bílé Lhotě, CHKO Litovelské Pomoraví, ale také muzea, která připomínají život v tomto regionu (Muzeum tradic a řemesel Bouzovska, Muzeum Litovelska, Národopisné muzeum Cholina, Hanácké skanzen v Příkazích).

Prameny a literatura

Prameny:

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc:
Fond panství Bouzov a statek Červená Voda
Fond panství Chudobín
Fond panství Klášterní Hradisko
Fond panství města Olomouc
Fond panství Šternberk
Fond panství Úsov
Fond panství Žádlovice
Fond statek Bílá Lhota
Fond statek Haňovice
Fond statky Metropolitní kapituly Olomouc
Okresní archiv Olomouc:
Kronika obce Kozov 1958–1968
Kronika obce Podolí 1922–1975
Letopisy obce Břuchotín 1924
Pamětní kniha obce Bezděkov 1927–1936
Pamětní kniha městyse Bouzov 1924–1973
Pamětní kniha obce Chudobín 1924
Pamětní kniha obce Červenka 1924
Pamětní kniha obce Horka nad Moravou
Pamětní kniha obce Kovářov 1925–1940
Pamětní kniha obce Měníka (1928) 1945–1950
Pamětní kniha obce Nová Ves 1924
Pamětní kniha obce Obectov
Pamětní kniha obce Olejnice
Pamětní kniha obce Rozvadovice 1924
Pamětní kniha obce Řimice (1923) 1945–1973
Pamětní kniha obce Tři Dvory
Pamětní kniha obce Sobáčov 1924–1958
Pamětní kniha obce Svojanova 1924–1961
Pamětní kniha obce Savín 1918

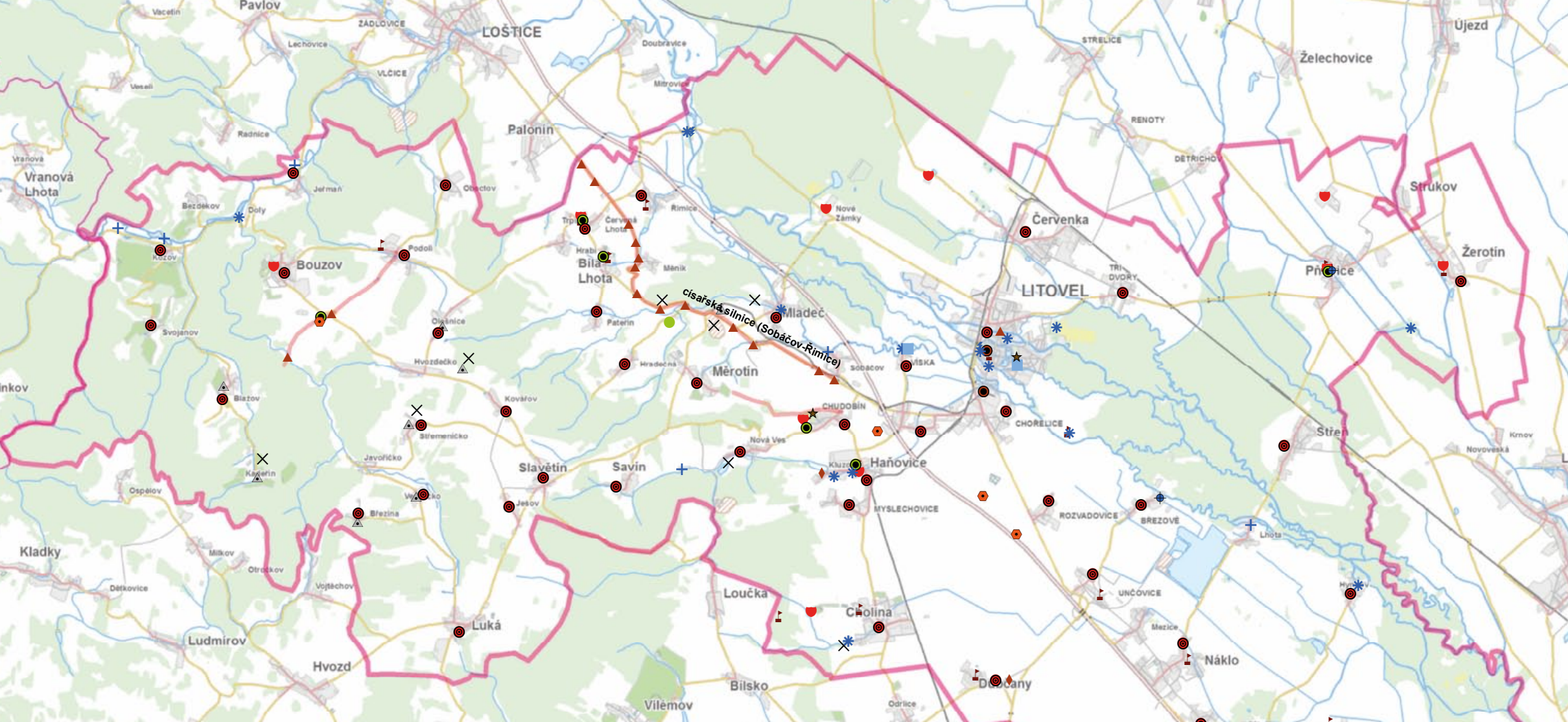
Literatura:

Balatka, Oldřich: Obec Bílá Lhota. 650. výročí obce Hrabí. Litovel 2000
Bartoš, Josef, Kovářová Stanislava: Paměti obce Chudobína. Olomouc 2000
Bartoš, Josef a kol.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Svazek III. Okresy Olomouc město a venkov, Litovel, Šternberk, Mor. Beroun. Ostrava 1972
Bartoš, Josef, Miller, Karel, Kovářová Stanislava: Horka nad Moravou. Od minulosti k současnosti. Olomouc 2001
Berka, Josef a kol.: Mezice, paměti obce. Náklo 2001
Bezděčka, Josef: Dějiny Litovle I – IV. díl. Rukopis Litovel 1993
Burian, Boh.: Konický okres. Vlastivěda Moravská. Brno 1939
Čermák, Miloslav: Historie a současnost podnikání na Olomoucku. Žehušice 2004
Josef, Dušan: Encyklopedie mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002
Josef, Dušan: Mosty a Lávky Olomouckého kraje. Brno 2010
Kauerová, Vlasta, Koudela, Miroslav: Památky staré Litovle. Olomouc 1998
kol.: Bouzovsko. Krajina a lidé. Bouzov 2006
kol.: Litovel, Konice a okolí. Litovel 1938
kol.: Mladeč 650 let. Sborník příspěvků z historie a současnosti Mladče, Sobáčova a Nových Zámků. Litovel 2000
kol.: Zajímavosti z Litovelska. Ročenka Muzejní společnosti Litovelska 2008. Litovel 2008
kol.: Z minulosti do současnosti v Haňovicích a Kluzově. Haňovice 2009
Koudela, Miroslav: Paměti obcí Křelova a Břuchotína. Olomouc 2000
Kovářová, Stanislava: Paměti obcí Haňovice a Kluzov. Olomouc 1999
Kupka, Václav: Pevnost Olomouc. Praha 2005
Lánik, Jaroslav, Cikrt, Miloš: Dvě tisíciletí vápenictví a cementárenství v českých zemích. Praha 2001
Luňák, Josef: Naše mlýny proměnných času. Brno 1997
Obšil, Karel: Historický průvodce Litovlí. Litovel 1965
Pinkava, Viktor: Litovelský okres. Vlastivěda Moravská. Brno 1903
Pospěch, Pavel: Paměti obce Nákla, Olomouc 1998
Pospěch, Pavel, Vaca, Boleslav: Příkazy, Čtení o hanácké vesnici. Příkazy 2000
Seznam nemovitých památek místního a regionálního významu okresu Olomouc. Olomouc 1999
Seznam nemovitých kulturních památek okresu Olomouc. Olomouc 1997
Solnický Pavel: Vodní mlýny na Moravě a ve Slezsku. I. díl. Praha 2007
Svojanov v dokumentech a pamětech. Svojanov 2010
Šik, Lubomír: Litovel v datech. Litovel 1995
Šik, Lubomír: Litovelské paměti. Litovel 1994
Štěpán, Luděk a kol.: Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách. II. díl. Praha 2008
Tymolová, Markéta a kol.: Paměti obce Skrbeň. Olomouc 1999
Urválek, Radovan: Litovel a okolí. Kraj, který máme rádi. Litovel 2000?
Viktořík, Michael: Cukrovar Litovel. Dějiny podniku od jeho založení až do současnosti. Litovel 2005
Vodní mlýny. Sborník referátů ze semináře. Vysoké Mýto 2002

Obsah

1. ÚVOD	3
2. VOJENSKÉ PAMÁTKY	8
Pravěké hradisko u Skrbeně	8
Městské hradby v Litovli	9
Historický vývoj	15
Hrady Špránek a Bouzov	15
Polní tábory Švédů a Prusů	15
Opevnění kostela sv. Jiří v Nákle	16
Opevnění dvora v Cholině	16
Tvrze:	
Zmizelé a přestavěné tvrze (Bílá Lhota, Dubčany, Haňovice,	16
Horka nad Moravou, Chudobín, Pňovice, Rozvadovice, Žerotín)	
Zachované tvrze (Červená Lhota, Podolí, Řimice, Skrbeň, Unčovice)	21
Bastionová a fortová pevnost Olomouc	27
Forty na katastru Křelova	29
3. DOPRAVNÍ STAVBY	34
Středověké cesty a zemské stezky	34
Úsek cesty se dvěma mosty u Bouzova	35
Svatojánský most v Litovli	35
Stará cesta u Chudobína	41
Císařská silnice s formanskou hospodou a kamennými mosty mezi Sobáčovem a Řimicemi	41
4. MLÝNY A VODNÍ STAVBY	54
Historický vývoj	54
Vodní mlýny a pily:	
Mlýny na Třebůvce (Kozov, Bezděkov, Doly, Jeřmaň)	56
Mlýny na Loučce (Savín, Kluzov, Haňovice)	65
Mlín na Cholině	65
Mlýny na Mlýnském potoce (Mladeč, Sobáčov, Víska, Litovel I – Přední mlýn,	68
Litovel II – valcha, Litovel III – Městský mlýn, Litovel IV – Mlín u špitálu,	
Litovel V – Pušmýl, Šargoun, Březové, Lhota nad Moravou)	
Mlýny na Moravě a jejich dalších ramenech	80
(Řimice-Nové Mlýny, Hynkov, Horka nad Moravou)	
Mlýny na Oskavě (Pňovice, Žerotín)	80
Řimická smlouva o údržbě jezu na Moravě	86
Papírny v Litovli a Vísce	87
Vodní elektrárny	88
(Řimice – Nové Mlýny, Litovel, Březové, Horka nad Moravou, Pňovice)	

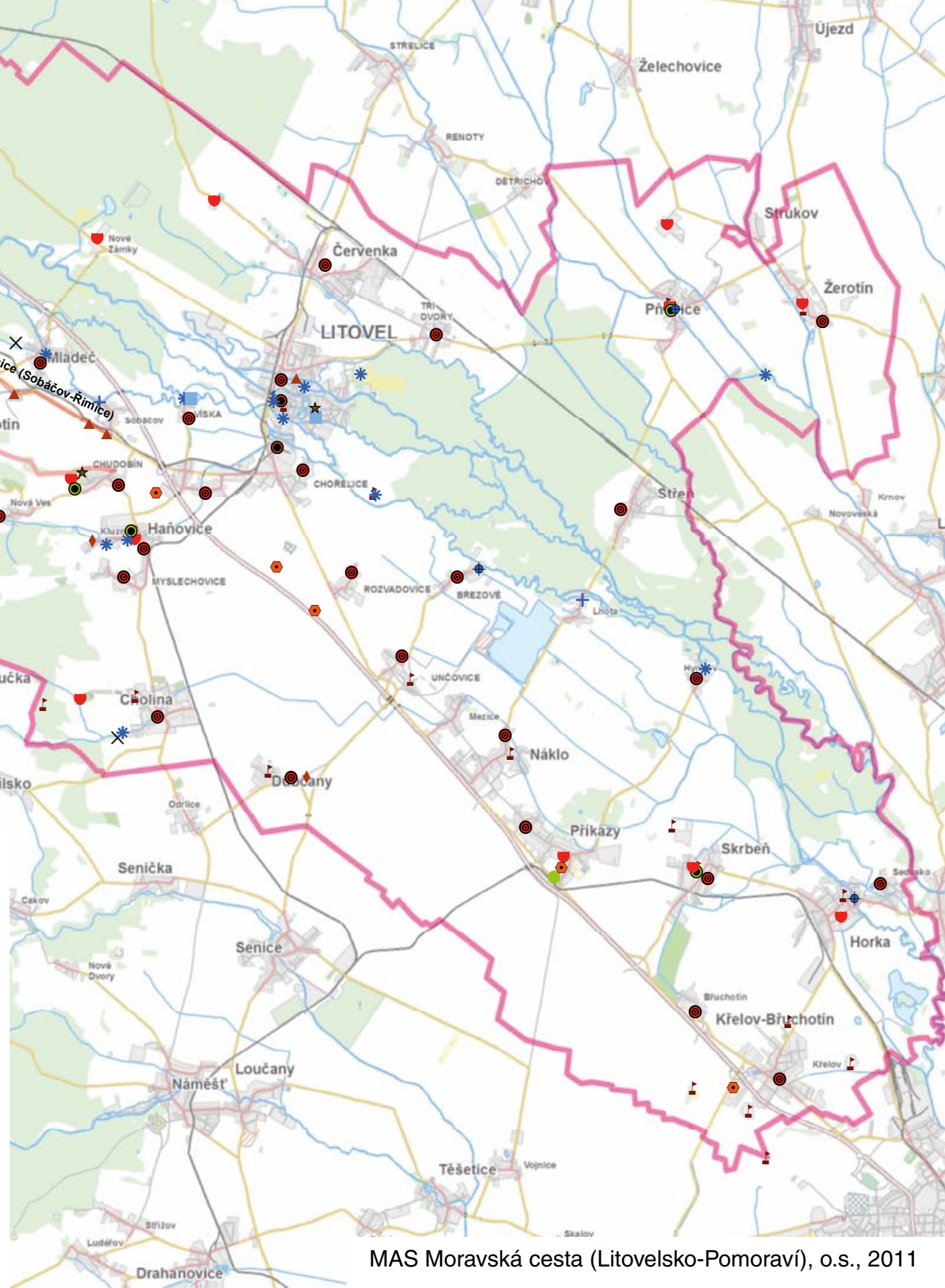
5. ZEMĚDĚLSKÉ STAVBY	92
Historický vývoj	92
Panské dvory	93
Dvory na panstvích vrchnostenské správy na Litovelsku a Bouzovsku (Bílá Lhota, Bouzov, Červená Lhota, Červenka – Nový Dvůr, Haňovice, Horka nad Moravou, Hradečná, Cholína, Cholinský Dvůrek, Chudobín, Nové Zámky, Obectov, Papůvka, Pňovice, Příkazy, Skrbeň, Žerotín)	96
Pivovarnictví v Litovli	108
Potravinářský průmysl v Litovli	108
6. TĚŽBA A ZPRACOVÁNÍ NEROSTNÝCH SUROVIN	114
Historický vývoj	114
Cihelny	115
Lomy na stavební kámen	115
Těžba a zpracování vápence	116
Domácí selské pece na Bouzovsku (Blažov, Kadeřín)	116
Šachtové a kruhové pece (Měrotín, Kovářov, Střemeníčko)	117
Těžba a zpracování kovů (Doly)	118
7. RŮZNÉ	122
Altány (Chudobín – zámecký areál, Litovel, Příkazy)	122
Hasičské zbrojnice a jejich historický vývoj	123
(Blažov, Kozov, Hynkov, Příkazy, Střemeníčko)	
Rozhledny (Bouzov, Radniční věž v Litovli)	124
Ohradní zdi	124
ROZHOVOR S AUTOREM PUBLIKACE JÁNEM KADLECEM	132
ROZHOVOR S PŘEDSEDKYNÍ MAS MORAVSKÁ CESTA JULIÍ ZENDULKOVOU	136
PRAMENY A LITERATURA	138
MAPA REGIONU MAS MORAVSKÁ CESTA S VYZNAČENÍM POPISOVANÝCH OBJEKTŮ	142

Typ památky

★ altánek	♥ panský dvůr	⚙️ vodní mlýn a elektrárna
🏠 cihelna	🏢 papírna	⛶ vodní mlýn a píla
🔫 hasičská zbrojnice	🍷 pivovar	⚙️ vápenka
💎 hliník	🍷 pivovar a sladovna	
✂️ lom	🌿 sladovna	
🏰 most	⚡ vodní elektrárna	
🏰 opevnění	⚙️ vodní mlýn	

0 1,25 2,5 5 km

**MORAVSKOU CESTOU PO TECHNICKÝCH PAMÁTKÁCH
Od Bouzova přes Litovel k Olomouci**

Vydala Moravská cesta (Litovelsko-Pomoraví), o.s. v roce 2011

Zpracoval Ján Kadlec

Odpovědná redaktorka Marie Šuláková

Obálka, grafická úprava a tisk Ondřej Havlík

První vydání, 144 stran

Náklad 2000 výtisků

Publikace je financována z projektu „Moravská brána do Evropy – Mapování a studie obnovy technicko-historických památek na venkově“, který získal podporu z Programu rozvoje venkova LEADER, opatření IV.2.1. Realizace projektů spolupráce.

Partnery projektu jsou Moravská cesta (Litovelsko-Pomoraví), o.s. (Olomoucký kraj), MAS Regionu Poodří (Moravskoslezský kraj) a MAS Moravský kras (Jihomoravský kraj).

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí

ISBN 978-80-260-1549-9